

Teuvo Laitila

”Nyt sain kuulla Jumalan sanua juur’ kuin Jumalan suusta.” Suomalaisen ortodoksisen ja kansallisen identi- teetin rakentaminen pappismunkki ja piispa Kiprianin kritiikin avulla 1905–1914

[I]stuttuamme vaunuun matkalle, tunsimme itsemme päivän sankareiksi sen yleisen huomion johdosta, jota [Sortavalassa] osoitettiin meitä ja [Uhtuan-] matkaamme kohtaan muutamien sanomalehtien,¹ täkäläisen intelligenssin ja erittäinkin seminaarin opettajiston puolelta. [- -] [M]atkamme todelliset tar-koitukset olivat tietysti salassa noilta satunnaisilta ystäviltä - - jospa he olisi-
vat tienneet, että me menimme hävittämään heidän alkamansa työn - -.²

Sitaatti on Wienan Karjalaisten Liiton (WKL) julkaisemasta kuukausilehdes-tä *Karjalaisten Pakinoita* kesältä 1907. Tekstin väitetään olevan pappismunkki, sittemmin apulaispiispa Kiprianin käsialaa. Lainauksessa lehti luo käsitystä Kiprianista suomalaisten ja karjalaisten vihollisena, juonittelijana, joka tah-too estää Karjalan ”kansallisen heräämisen” ja karjalaisten suomalaistamisen koulutuksen, lähetystyön ja taloudellisten houkutusten avulla.³ Kirjoittelu on toisin sanoen osa prosessia, jota on kutsuttu kansallisen identiteetin tai lyhemmin kansan rakentamiseksi.⁴ Kyse on myös yleisemmästä muutokses-

¹ Esimerkiksi Laatokka (20.12.1906, 3) ei edes maininnut Kipriania uutisoidessaan kokouksen järjestämisestä. Samoin Raja-Karjala (17.11.1906, 2) vain mainitsi kokouksesta ja totesi Suomesta sinne määrätyn Kiprianin ja pastori Solntsevin.

² KP 6–7/1907, 28–29.

³ Suomalaistamisesta vrt. Hämynen 1993; 1995; Laitila 2004. Venäjän kansallisuuspolitiikasta ks. Savino 2018.

⁴ Esim. Liikanen 1995, 28–41.

ta, jota voidaan kutsua modernisaatioksi.⁵ Pelkistäen se tarkoittaa paikallisten, itsenäisesti toimineiden agraariyhteisöjen muuttumista ja muuttamista yhtenäisesti koulutetuksi, hallinnoiduksi ja toimivaksi yhteiskunnaksi. Kun siihen liittyy kielellinen, uskonnollinen ja etninen yhtäläistäminen, puhutaan kansan ja kansallisvaltion rakentamisesta. Autonomian ajan loppupuolen Suomessa 'kansa' oli keskeinen, koska sitä pidettiin kansallisvaltion rakentamisen subjektina.⁶

Kansan "oikea" määritteli viitekehyksen, joka selittää, miksi Karjalaisen Pakinoita mustamaalasi Kipriania. Suomen ja Venäjän Karjalan modernisaatiossa Venäjä näki tehtäväkseen pitää ortodoksiset karjalaiset yhteydessään uskonnon avulla, Suomi taas halusi kasvattaa karjalaisista suomea puhuvia kansalaisia. Karjalaisaktivistit – papit ja kauppiat – asettuivat kannattamaan suomen kieltä ja sillä annettavaa koulutusta tienä karjalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin kehittämiseen. Tämä johtui heidän omaksumastaan käsityksestä, jonka mukaan Suomi oli taloudellisesti ja sivistyksellisesti Venäjää kehittyneempi. Raja-Karjalan luterilainen, karelianistinen sivistyneistö, etenkin opettajat, oli samaa mieltä. Suomen ortodoksisen hiippakunnan arkkipiispa Sergei ja hänen apulaisensa Kiprian taas asettivat uskonnon etusijalle: voidakseen kehittyä karjalaisten tuli ensisijaisesti vahvistua ortodoksisessa uskossa. Kummatkaan eivät juuri kysyneet "Karjalan kansan" käsityksiä asiasta.

Tässä artikkelissa tarkastelen niitä tapoja, joilla kolme kansallisuutta ja ortodoksisuutta käsitellyttä lehteä, ortodoksisen valistusjärjestön Pyhain Sergein ja Hermanin Veljeskunnan (PSHV) Sortavalassa julkaistu *Aamun Koitto*, Jyväskylässä painettu Karjalaisten Pakinoita ja Sortavalan opettajaseminaarin opettajien ja heidän hengenheimolaistensa Sortavalassa toimittama *Laatokka*,⁷ pyrkivät vaikuttamaan Karjalan modernisaatioon rakentamalla ortodokseille kansallista identiteettiä kieleen ja kasvatukseen liittyvien representaatioiden

⁵ Esim. Stark 2006. Termi omaksuttiin yleiseen kielenkäyttöön vasta toisen maailmansodan jälkeen.

⁶ Ks. Liikanen 1995; Vituhnovskaja 2001, 42–43. Modernisaatiosta keisari-Venäjällä ks. Gatrell 2006.

⁷ Kaikki lehdet on digitoitu ja löytyvät Kansallisarkiston sivustoilta. *Aamun Koitolla* oli erään lehteen vuonna 1902 kirjoittaneen opettajan mukaan "peräti pieni kannatus" (AK 7/1902, 59). Rannan (1997, 49, 55) mukaan Karjalaisten Pakinoiden painosmäärä oli 3 000 ja tilaajamäärä vuoden 1907 lopussa "miltei 2 000 - -. Ilmaiseksi jaettiin edelleen valtaosa, 1000–1500 kappaletta." Laatokan levikistä ei ole tarkempia tietoja.

avulla.⁸ Aloitan esittelemällä lehdet ja niiden taustavoimat, tutkimustehtävän sekä lehtien ”vastapuolet”, Kiprianin ja Sergein.

Suomen Karjalan ortodoksipapit, Sortavalan seminaarin opettajat ja vialalaiset kauppiat

Raja-Karjalassa kielen ja kasvatuksen avulla tapahtuvan kansallisen identiteetin rakentamisen alku voidaan ajoittaa vuoteen 1880. Tuolloin Sortavalaan perustettiin seminaari, jonka kouluttamien opettajien oli tarkoitus sivistää paikallista väestöä sekä synnyttää Karjalassa uskonnollinen herätys Henrik Renqvistin hengessä. Valtaosa oppilaista oli luterilaisia. Ortodoksioppilaita oli Suomen itsenäistymiseen mennessä vain muutamia kymmeniä.⁹

Seminaarin ensimmäinen ortodoksisen uskonnon opettaja, Sergei Okulov, mahdollisesti näki seminaarin sivistyspyrkimyksissä yhtymäkohtia omille tavoitteilleen valistaa karjalaisia, ei niinkään maallisella viisaudella kuten seminaari, vaan hengellisesti. Hän, Salmin toinen pappi Mikael Kasanski ja Viipurin kirkkoherra Gabriel Sobolev nimittäin alkoivat seminaarin avaamisen tienoilla järjestää keskustelutilaisuuksia Karjalan maaseurakuntien¹⁰ ortodoksien hengellisestä tilasta, joka heidän mielestään oli huolestuttava: toisin kuin luterilaiset, ortodoksit eivät tunteneet uskontoaan. Papit näyttävät ajatelleen, että tietämättömyytensä vuoksi ortodoksit pitivät luterilaisuutta ortodoksisuutta parempana ja että tilanne oli korjattavissa suomenkieliselä valistustyöllä.¹¹

Halua valistaa ortodokseja suomeksi todennäköisesti vahvisti vuonna 1883 annettu asetus, jolla Suomen koulujen opetuskieleksi määrättiin asukkaiden enemmistön kieli.¹² Raja-Karjalassa tämä tarkoitti käytännössä suomea, sillä karjalaa ei pidetty kielenä. Koulujen opetuskielen takia tarve tarjota suomenkielistä ortodoksista lukemista kasvoi. Vastatakseen tähän haasteeseen Okulov kollegoineen päätti perustaa yhdistyksen edistämään suomen-

⁸ Identiteetin rakentamisesta kielen avulla ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63–66. Ilmiöstä Venäjällä ks. Vituhnovskaja 2004, 381.

⁹ SS 1930, 10, 152.

¹⁰ Suomen- tai karjalankieliset maaseurakunnat (vuonna 1890) olivat Ilomantsi, Kitelä, Korpiselkä, Liperi, Mansinsaari, Palkeala, Salmi, Suistamo, Suojärvi ja Tiurula. Muut maaseurakunnat (Kyyrölä, Raivola ja Uusikirkko) olivat venäjänkielisiä.

¹¹ Laitila 2004, 53–54.

¹² Hämynen 1995, 51.

kielistä ortodoksista valistustoimintaa. Venäjän kansalaisina ja pappeina heidän tuli anoa yhdistyksen sääntöjen hyväksymistä Venäjän ortodoksisen kirkon hallintoelimeltä, Pietarin hengelliseltä konsistorilta. Kun tämä vitkasteli, he kääntyivät Suomen senaatin puoleen. Koska senaatti ei voinut vahvistaa ortodoksisen yhdistyksen sääntöjä, papit hakivat vahvistusta yleishyödyllisen yhdistyksen säännöille. Sellaiset senaatti vahvistikin tammikuussa 1885, jolloin syntyi suomenkielinen ortodoksinen valistusjärjestö Pyhään Sergein ja Hermanin Veljeskunta.¹³

Venäjän ortodoksisen kirkon johto, pyhä synodi, reagoi tilanteeseen 1890-luvun alussa. Synodi ei ilmeisesti vastustanut suomenkielistä ortodoksista valistusta – tähän viittaa sekä liturgian suomentaminen jo 1860-luvulla sekä PSHV:n (vähäiselle) suomenkieliselle julkaisutoiminnalleen saama tuki¹⁴ – mutta halusi valvoa sitä. Tämä lienee ollut yksi syy siihen, että Suomen suuriruhtinaskunta erotettiin Pietarin hiippakunnasta omaksi hallintoalueekseen, Viipurin ja Suomen hiippakunnaksi. Virallisesti muutoksen tarkoituksena oli vahvistaa ortodoksista seurakuntaelämää. Perustamispäätös tehtiin syksyllä 1892, mutta käytännössä hiippakunta aloitti toimintansa vasta vuonna 1895. Sen ensimmäiseksi arkkipiispaksi nimitettiin Viipurin apulaispiispa Antoni (Vadkovski, Viipurin piispana vuoteen 1898). Kielikysymyksessä hän antoi tukensa PSHV:lle, joka vuoden 1896 lopulla alkoi julkaista kuukausilehti Aamun Koittoa.¹⁵ Sen päätoimittajaksi nimitettiin Sergei Okulov. Alaotsikossaan – hengellistä lukemista Suomen kreikkalaiskatoliselle väestölle – lehti sekä kertoi kohdeyleisönsä että ilmaisi ulkopuolisille tukevana suomenkielisten kansalaisten kasvattamista. Lehden ensi vuosikymmenenä merkittävä osa sen avustajakunnasta oli Sortavalan seminaarista valmistuneita ortodoksisia opettajia.¹⁶

¹³ Veljeskunnasta yleisesti ks. Boxtröm 1898; Merras 1985.

¹⁴ Ks. Piironen 1991, 81–84, 229–230. Pyhä synodi oli jo aiemmin aloittanut suomen kielen tukemisen. Ensimmäinen liturgian suomennos ilmestyi 1862. Kolme vuotta myöhemmin pyhä synodi määräsi, että Suomessa jumalanpalvelukset tuli toimittaa kansan kielellä, millä tarkoitettiin suomea. Vuonna 1869 synodi esitti, että Suomeen nimitettävien pappien tulee osata ainakin tyydyttävästi seurakuntalaistensa enemmistön kieltä. 1880-luvulta alkaen synodi tuki suomenkielisen jumalanpalvelus- ja muun ortodoksisen kirjallisuuden julkaisemista. Ks. Hirvonen 2018, 8–14; Laitila 2004, 50–63.

¹⁵ Lehden julkaisijaa ei mainittu näytenuumerossa. Sen nimi saattoi olla tietoinen vastaveto Sortavalan Evankelisen Seuran lastenlehti *Aamuruskolle*, joka oli alkanut ilmestyä tammikuussa 1895. Ulkoasultaan lehdet olivat hyvin samantyyppisiä.

¹⁶ Ks. Aamun Koitto (AK) 0/1896 [näytenumero], 1 ”Lukijalle”; Borodkin 1915, 26; Okulov 1934 [1888]; SS 1930, 155. Antonista tarkemmin ks. Borodkin 1915; Simon 1969.

Lehden keskeisin tavoite oli uskonnollinen valistus. Okulov oli jo 1880-luvun lopulla valitellut kirjeitse silloiselle apulaispiispa Antonille karjalaisten ”matalaa” sivistystasoa ja ”taikauskoa”.¹⁷ Molemmilla hän tarkoitti opillisen tiedon puutetta. Aamun Koiton toimittajana hän pyrki neuvottelemaan suomen kielen käytön avulla ortodokseille hyväksytyin aseman Suomessa.¹⁸ Toisaalta hän pyrki suomen avulla ortodoksisen uskonnon ja identiteetin vahvistamiseen.¹⁹

Okulovin pyrkimys valistaa kansaa sen ”omalla kielellä” sai tukea Venäjän vuoden 1905 vallankumoukselta, joka kansanedustuslaitoksen eli duuman muodossa lisäsi (väliaikaisesti) kansalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon ja vähensi hallitsijan valtaa: Venäjstä tehtiin perustuslaillinen monarkia. Kansalaisille taattiin periaatteessa uskonnonvapaus sekä oikeus kansankieliseen perussivistykseen. Tätä vastustivat ne, joiden valtaa ja asemaa muutokset vahvimmin uhkasivat, kuten maata omistanut aatelisto sekä osa virkamiehistä ja kirkon edustajista.²⁰

Myös PSHV ja Aamun Koitto vastustivat uskonnonvapautta. Syynä oli Venäjällä huhtikuussa 1905 ja Suomessa seuraavan vuoden helmikuussa voimaan tullut suvaitsevaisuusasetus, joka mahdollisti eroamisen ortodoksisesta kirkosta, mikäli eroava liittyi johonkin toiseen kristilliseen kirkkoon. Raja-Karjalan papisto pelkäsi tämän vapauden heikentävän alueen ortodoksisuutta. Pelko osoittautui aluksi aiheelliseksi: eroamisia oli runsaasti vuoden 1906 aikana. Sen jälkeen siirtyminen luterilaisuuteen kuitenkin väheni merkittävästi. Aamun Koitto ei juuri ehtinyt kommentoida tätä, sillä lehti lakkautettiin vuoden 1907 lopussa.²¹

Tämän jälkeen suomalaista identiteettiä kielin ja kasvatuksen avulla rakensivat Sortavalan seminaarin kansallismieliset opettajat ja vienankarjalaiset kauppiat. Sortavalan seminaarin opettajien vuonna 1882 perustama Laatokka ilmoitti ensimmäisessä numerossaan olevansa paikkakunnan – alaotsikon

¹⁷ Borodkin 1915, 17; Okulov 1934 [1888]. Ks. myös AK 5/1906, 11–12.

¹⁸ Ks. esim. AK 0/1986, 7–8 (S.O., ”Uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta”), julkaistiin uudestaan AK 4/1906, 46–48); AK 12/1907, 129–141 (Stefan Ostroumov, ”Uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta ortodoksisen opin kannalta”). Ostroumovista ei ole löytynyt tarkempia tietoja. Itse kirjoitus on varsin oppinut ja sisältää Raamatun lisäksi viittauksia tutkimuskirjallisuuteen.

¹⁹ Ks. AK 10/1906, 123–124 (anonyymi kirjoitus ”Suomen Ortodoksisen kirkon papistolle, opettajistolle ja kaikille uskonnollisen valistuksen harrastajille - ”); AK 2/1907, 20–21 (anonyymi kirjoitus ”Meidän kannaltamme katsoen”).

²⁰ Ks. esim. Verner 1990.

²¹ Ks. Laasonen 1972. Laki oli yksi ilmaus sääty-yhteiskunnan muuttumisesta kansalaisyhteiskunnaksi.

mukaan Sortavalan ja Itä-Karjalan – äänenkannattaja, jonka tarkoituksena on edistää kristillissiveelliseltä pohjalta kansansivistystä. Lehdellä oli siten varsin laaja potentiaalinen yleisö. Laatokka myös seurasi aktiivisesti Karjalaisten Pakinoiden kirjoittelua ja ajoittain jopa mainosti lehteä, kuten Aamun Koittoakin.²²

Laatokan ensimmäinen päätoimittaja (vuoteen 1884) oli seminaarin matematiikan lehtori Kaarlo Suomalainen, tunnettu suomalaisuuden esitaiseltelijä, ja avustajakuntaan kuului useita seminaarin lehtoreita.²³ Tässä tarkasteltavana ajanjaksona päätoimittajina olivat Nurmes-lähtöinen Sortavalan lyseon rehtori Kaarlo Kaikkonen (1900–1907), Pietarissa syntynyt Sortavalan suomalaisen reaalityseon venäjän kielen lehtori Aleksanteri Rantalainen (1908–1909), pohjalaissyntyinen, monessa lehdessä vaikuttanut journalisti Jaakko Laurila (1909–1911), Pietarissa syntynyt toimittaja Verner Vestedahl (1911–1913) ja Hämeessä syntynyt poliittinen aktivisti ja lehtimies John Elis Zidbäck (1913–1914). Kaikilla heistä ei ollut juuria Karjalassa, mutta kaikki olivat kansallishenkisiä suomalaisia.

Sama henki innoitti niitä vienankarjalaisia, jotka Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen jälkeen pyrkivät yhteiskunnallisiin uudistuksiin kuten karjalaisten maanomistuksen lisäämiseen, maanteiden rakentamiseen ja terveydenhuollon ja peruskoulutuksen kehittämiseen karjalaisten omilla ehdoilla. Vuosina 1905–1906 Uhtuan ja Vuokkiniemen väestö järjesti kokouksia, joissa pohdittiin, miten Vienaa voitaisiin kehittää duuman avulla.²⁴ Samaa pohti myös Suomessa vaikuttanut monilukuinen ulkovienalainen väestö. Pohdinat johtivat keväällä 1906 Vaasassa pidettyyn kokoukseen, jossa keskusteltiin Vienan taloudellisesta ja henkisestä kehittämisestä, ja edelleen Tampereella elokuussa 1906 Wienan Karjalaisten Liiton, nykyisen Karjalan Sivistysseuran, perustamiseen. Perustajina oli nelisenkymmentä vienalaista kauppiasta,

²² Karjalaisten Pakinoita: esim. Laatokka 18.6. ja 26.10.1907; Aamun Koitto: esim. Laatokka 26.3. ja 22.6.1907.

²³ Laatokka 5.1.1882, 1. Pietarissa syntyneestä Suomalaisesta ks. SS 1930, 42–43. Etunimi kirjoitetaan eri lähteissä eri tavoin. Olen seurannut SS:n kirjoitusasua.

²⁴ Vienalaiset aktivistit kiinnittivät duumaan aluksi suuria toiveita (ks. KP 3/1907, 1–3; 4–5/1907, 13–15) jättäen sille toukokuussa 1906 noin 3 000 vienankarjalaisen allekirjoittaman ”suuren adressin”. Koska duuma hajotettiin jo heinäkuussa 1906, se jäi käsittelemättä. Ks. Ranta 1997, 29–32.

joista moni asui Suomessa,²⁵ sekä heidän suomalaisia tukijoitaan. Sääntöjensä mukaan liiton tavoitteena oli Vienan väestön henkisen ja aineellisen tilan parantaminen. Edelliseen pyrittiin muun muassa perustamalla suomenkielisiä kouluja ja julkaisemalla Karjalaisten Pakinoita -nimistä lehteä. Aluksi liitto toimi sekä Suomessa että Vienassa, mutta vuodesta 1908 Venäjän viranomaiset estivät sen toiminnan Venäjän Karjalassa, ja vuoden 1911 jälkeen toiminta hiipui moneksi vuodeksi.²⁶

Karjalaisten Pakinoita ilmestyi vuosina 1906–1909 useilla eri nimillä.²⁷ Se oli suunnattu sekä WKL:n jäsenistölle ja tukijoille että vienankarjalaisille yleisesti. Ensimmäisessä näytenuumerossaan se määritteli tehtäväkseen vapauden, edistyksen ja valistuksen aatteiden edistämisen sekä – tärkeimpänä kaikista – kansallistunnon herättämisen ja lujittamisen Karjalassa.²⁸ Kahtena viimeisenä ilmestymisvuotenaan Karjalaisten Pakinoita julkaisi kuitenkin pääasiassa kaunokirjallisia ja muistelmatekstejä.²⁹

WKL:n ja Karjalaisten Pakinoiden keskeinen ”ideologi” oli liiton perustamiskokouksessa varapuheenjohtajaksi valittu Oskar Adolf Forsström (myöh. Hainari).³⁰ Hän oli syntynyt Tohmajärvellä, oli tunnettu karelianisti ja toimi Sortavalan seminaarissa voimistelun opettajana. Lehden suistamolais-syntyinen toimittaja, Iivo Härkönen, oli yksi WKL:n perustajajäsenistä. Hän valmistui Sortavalan seminaarista ja aloitti opetustyönsä Salmassa, mutta siirtyi pian Helsinkiin. Hän toimi myös WKL:n sihteerinä vuosina 1907–1910.³¹

Lehden kielinäkemys, ja sen kautta identiteettipolitiikka, ilmaistiin

²⁵ Perustamisvuonna 1906 WKL:ään liittyi 627 jäsentä, joista lähes 4/5 oli suomalaisia, monet opettajia, kirjailijoita, virkamiehiä tai akateemisen koulutuksen saaneita henkilöitä. Vuonna 1911 jäseniä oli enää 396. Vienankarjalaisista valtaosa oli kauppiaita, joita oli alkanut asettua maahan 1880-luvulta lähtien. Ranta 1997, 7, 41–44, 106.

²⁶ Härkönen 1926, 12–22; Ranta 1997, 100, 108–109; Setälä et al. 1983, 10–13. Ks. myös Aamun Koitto 8/1906, 104–106 (S. Solntsev, ”Vienan karjalaisten riennot”).

²⁷ Nimen muuttaminen johtui sensuurista, joka toistuvasti lakkautti lehden (ks. Ranta 1997, 55). Eri nimet olivat *Touonpano* (4–5/1907), *Karjalaisten kesälehti* (6–7/1907), *Elon aika* (8–9/1907), *Karjalaisten syyslehti* (10–11/1907), *Karjalaisten joulu* (12/1907), *Eränkävijä* (1/1908) ja *Karjalan Kävijä* (2/1908–12/1909).

²⁸ KP 0/1906, 2. Vrt. Ranta 1997, 49.

²⁹ Lehden toimittajan, Iivo Härkösen, mukaan tämä johtui silloisen WKL:n johtokunnan vaatimuksesta. Ks. Ranta 1997, 100–101. Siihen taas lienee vaikuttanut Venäjän viranomaisten aiemmin mainittu toiminta.

³⁰ Ks. O. A. Hainarin WKL:n perustamiskokoukselle Tampereella kirjoittama ”Mitä me tahdomme” (KP 0/1906, 4–5).

³¹ Ks. Ranta 1997, 45; Setälä et al. 1983, 11–12.

selväsanaisesti esimerkiksi vuoden 1906 viimeisessä numerossa. Siinä nimimerkki A. P. väitti, että ”äidinkieli, sanotaanpa sitä suomenkieleksi tai liivinkieleksi, on mejän kieli”.³²

Tutkimustehtävä, näkökulma ja aiempi tutkimus

Tässä artikkelissa selvitän, mitä Aamun Koitto, Karjalaisten Pakinoita ja Laatokka sanoivat kansanvalistuksen ja kouluopetuksen kielestä, erityisesti suhteessa pappismunkki ja sittemmin piispa Kiprianiin sekä miten tätä kirjoitettua voidaan tulkita pyrkimyksinä rakentaa suomalaisuutta ja / tai suomalaista ortodoksisuutta. Mainittujen lehtien lisäksi käytän tarpeen mukaan muuta aikalaislehdistöä selvittämään tai tarkentamaan jotakin kysymystä. Alustavan Kansalliskirjaston digikokoelmaan tehdyn haun perusteella muissa lehdissä ei ole merkittävästi sellaista aineistoa, jota ei löytyisi myös tutkimuslähteistä. Ajallisesti tarkastelu alkaa vuodesta 1905, jolloin Kiprian tuli Suomeen, ja päättyy vuoteen 1914, jolloin hän kuoli. Tarkastelluista lehdistä vain Laatokka ilmestyi koko tutkimusajan.

Analyysissäni pyrin vuoropuheluun aineiston kanssa diskurssianalyysin näkökulmasta. Diskurssianalyysi on viitekehys, johon sisältyy oletus kielen ja sosiaalisen todellisuuden vuorovaikutuksesta, kielestä todellisuuden rakentajana ja merkityksellistäjänä, kilpailevien merkitystä rakentavien kielenkäyttötapojen olemassaolosta ja siitä, että kielenkäyttöä on tarkasteltava käyttökontekstissaan. Keskittyen kielen sosiaaliseen käyttövaikutukseen kysyn, millaisia kansallisia karjalaisia identiteettejä ja käsityksiä kansasta tarkastelemani lehdet loivat Kiprianiin – ja vähemmässä määrin arkkipiispa Sergeihin – liittyvillä kirjoituksillaan. Tämä on samalla tapa kysyä, millaisia identiteettejä ne vastustivat. Koska kielelliset ilmaisut aktuaalistuvat sosiaalisissa tilanteissa, tarkastelen kirjoittelua osana niitä julkaisseiden instituutioi-

³² A. P., ”Äidinkieli – mejän kieli”. KP 3–4/1906, 14. Nimimerkin takana on todennäköisesti WKL:n johtohenkilöihin kuulut uhtualaissyntyinen kauppias Paavo Ahava. Samaa vakuutti livviksi nimimerkki Ahtienje (kielentutkija Evard Ahtia), KP 4–5/1907, 11–12. Kesällä 1907 nimimerkki Sampo kritisoi venäjänkielisiä kouluja, joissa lapset eivät oppineet mitään. Kirjoittajan mukaan tämä johtui ”vääärästä” opetuskielestä. Myös kirkosta karjalainen poistui Sammon mukaan ”tyhjällä sydämellä”, koska hän ei ymmärtänyt jumalanpalveluksen kieltä. Sampo, ”Mitä tarkoitus varten Karjalaan kouluja perustetaan?” KP 6–7/1907, 3–4. Ks. myös KP 4/1909, 59.

den toimintaa ja Karjalan koulu- ja kirkollisen elämän muutoksia.³³

Tiedossani ei ole aiempaa tutkimusta juuri tästä aiheesta. Raja-Karjalan ja Vienan asemaa Venäjän kansallisuus- ja kirkkopoliitikassa on tutkittu jonkin verran.³⁴ Aamun Koittoa ja Karjalaisten Pakinoita on tarkasteltu karjalaisen ortodoksisuuden rakentajana ja Kipriania ja Sergeitä kirkollisina ja poliittisina vaikuttajina.³⁵ Suomalaiskansallisessa historiankirjoituksessa molemmat on tulkittu venäläistytäjiksi.³⁶ Elämäkertojensa perusteella he olivat pikemminkin uskonnollisia konservatiiveja.

Arkkipiispa Sergei ja hänen apulaisensa Kiprian

Ivan Nikolajevitš Stragorodski, munkkina Sergei, syntyi Nižni-Novgorodin kuvernementissa vuonna 1867. Hän valmistui sikäläisestä pappisseminaarista ja jatkoi opintojaan Pietarin hengellisessä akatemiassa. Akatemian rehtori Antoni, sittemmin Suomen arkkipiispa, vihki hänet munkiksi vuonna 1890. Seuraavat vuodet hän toimi lähetystyössä Japanissa sekä Venäjän Kreikanlähetystön pappina Ateenassa. Vuonna 1899 hänet nimitettiin Pietarin hengellisen seminaarin ja kaksi vuotta myöhemmin hengellisen akatemian rehtoriksi; samalla hänet vihittiin piispaksi. Toimittuaan vuodet 1905–1917 Suomen arkkipiispana Sergei määrättiin hiippakuntapiispaksi Venäjälle. Vuonna 1927 hänestä tuli Venäjän kirkon väliaikainen johtaja ja vuonna 1943 patriarkka. Hän kuoli seuraavana vuonna.³⁷

Aleksei Jakolevitš Snitnikov, kirkolliselta nimeltään Kiprian, syntyi Tverin kuvernementissa vuonna 1879. Hän kävi paikallisen pappisseminaarin, opiskeli Pietarin hengellisessä akatemiassa ja vihittiin munkiksi vuonna 1902. Kun akatemian rehtori Sergei nimitettiin Viipurin ja koko Suomen arkkipiispaksi, hän kutsui apulaisekseen Kiprianin. Tämä nimitettiin Viipurin seura-

³³ Tämänkaltaisesta tarkastelusta ks. Jokinen et al. 2008; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–47.

³⁴ Esim. Hämynen 1995; Merikoski 1939; Vituhnovskaja 2001; 2004.

³⁵ Aamun Koitosta ks. Hirvonen 2018; Laitila 2004, 98–109, 257–290. Karjalaisten Pakinoista ks. Ranta 1997, 49–57. Sergeistä ks. Dixon 2004. Kiprianista ks. Loima 1999, 117–133; Purmonen 1980.

³⁶ Esim. Keynäs 1938; Merikoski 1939, 130–178.

³⁷ Sergeistä ks. Dixon 2004, 52–56; Loima 1999, 91–113. Venäläisessä tutkimuksessa Sergein piispakausi Suomessa on yleensä sivuutettu lyhyellä maininnalla. Dixon 2004, 51.

kunnan kolmannen papin nimikkeellä hoitamaan arkkipiispan määräämiä tehtäviä. Hän ei siten ollut mikään itsenäinen toimija, jolla olisi ollut selkeä ”oma” ohjelma. Vuoden 1907 lopulla hänet nimitettiin Viipurin hengellisen konsistorin ylimääräiseksi jäseneksi. Seuraavan vuoden alkupuolella pyhä synodi perusti Suomen ja Venäjän Karjalaa varten lähetystyöntekijän viran. Sen hoitajaksi nimitettiin Kiprian tehtävänään torjua luterilaisuuden vaikutukset alueella. Alkuvuodesta 1913 hänet vihittiin apulaispiispaksi nimikkeellä Sortavalan piispa. Kesällä seuraavana vuonna hän kuoli Pietarissa sairauskohtaukseen.³⁸

Sergeillä oli Japanista kokemusta ortodoksisen vähemmistön ongelmallisista suhteista toisuskoiseen valtaväestöön. Vielä kutsuessaan Kiprianin apulaisekseen hän ilmeisesti uskoi PSHV:n tavoin suomenkielisen ortodoksisen valistuksen pitävän karjalaiset ortodoksit kirkon piirissä. Tilanne kuitenkin muuttui, kun vuonna 1890 perustettu Sortavalan Evankelinen Seura (SES) alkoi suvaitsevaisuusasetuksen voimaantulon jälkeen tehdä lähetystyötä Venäjän Karjalassa, vienankarjalaiset kauppiat alkoivat lähentyä Suomea – ja siis irtautua Venäjästä – ja Laatokka-lehti ryhtyi, osin Okulovin ja PSHV:n tuella, vastustamaan venäjänkielistä ortodoksista valistusta eritoten Raja-Karjalassa. Muutos, yhdistyneenä Venäjällä tapahtuneeseen konservatiivisuuden voimistumiseen, sai Sergein ja Kiprianin epäilemään, että suomenkielinen valistus ei palvelisi ortodoksien yhtenäisyyttä vaan edistäisi suomalaisen ”propagandan” omaksumista.

Aamun Koitto suomenkielisen ortodoksisuuden rakentajana

Aamun Koiton kuvaus Sergein ensimmäisestä vierailusta Sortavalassa keväällä 1905 antoi lukijoiden ymmärtää, että arkkipiispa oli suomenkielisen valistuksen kannattaja. Lehti kertoi tämän toimittaneen liturgian vuoroin suomeksi, vuoroin kirkkoslaaviksi. Piispa itse ei lausunut mitään suomeksi, mutta hänen mukaan ollut diakoni M. P. Parvitski ”toimitti suomenkielisen osan jumalanpalveluksesta niin selvästi ja sujuvasti, että se oikein ihmetytti - -”.³⁹

Kuvattaessaan Sergein tutustumiskäyntiä Sortavalan Joensuun kierto- ja kansakoulussa – jossa oli sekä ortodoksia että luterilaisia oppilaita – Okulov

³⁸ Kiprianista yleisesti ks. Loima 1999, 117–133; Purmonen 1980, 118–120.

³⁹ A. P., ”Piispa Sergin käynti Sortavalassa”. AK 6/1905, 51

samoin ylisti arkkipiispaa tämän luterilaisille lapsille osoittamasta suvaitsevaisuudesta ja kritisoi Laatokka-lehteä, jossa oli julkaistu ”suvaitsemattomuutta henkivä” kertomus arkkipiispan vierailusta erääseen toiseen Sortavalan kouluun.⁴⁰ Vuoden 1905 viimeisessä numerossa olleessa arkkipiispan esittelyssä todettiin lisäksi:

Uudessa palveluspaikassaan arvoisa esipaimen Sergij on jo ehtinyt näyttää olevansa harras paikkakunnan kirkollisen elämän uudistaja ja ei ole tunnustamatta uusia muotoja, johon tämä elämä nykyään on pukeutuva.⁴¹

Uusilla muodoilla lehti tarkoitti kirkollisen elämän suomenkielistämistä. Samassa numerossa oli uutinen salmilaisesta lähetystöstä, joka oli käynyt pyytämässä arkkipiispalta, että seurakunnassa toimitettaisiin joka toisena sunnuntaina suomenkielinen palvelus, ”koska harvat henkilöt pitäjässä ymmärtävät venäjänkieltä”.⁴² Seuraavassa Aamun Koitossa, tammikuussa 1906, Sortavalan suomenmielinen pappi ja Sortavalan seminaarin entinen oppilas Aleksander Sadovnikov⁴³ (myöhemmin Somersaari) väitti lisäksi, että (Rajakarjalassa) vain Salmin papisto oli ”tottumaton suomen kieleen” ja sympaattinen ”kaikelle venäläiselle”. Toisin sanoen salmilaiset papit olivat ainoa este ”oikeanlaiselle” valistustyölle.⁴⁴

Sadovnikov perusteli suomenkielistä palvelusta seurakuntalaisten enemmistön suomenkielisyydellä. Hän ”unohti” mainita, että salmilaisten puhekieli muistutti livvinkarjalaa, eikä venäjänkään taito ollut tuntematon. Suomi oli monelle vieras kieli niin jumalanpalveluksessa kuin valistuksessa. ”Unohduksen” syy oli nähtävästi ideologinen. Sadovnikov halusi vakuuttaa salmilaisille, että todellisuudessa he halusivat puhua suomea ja että tämä oli myös hiippakunnan johdon toivomus.

⁴⁰ S. O., ”Muutamien sanomalehtikirjoitusten johdosta”. AK 3/1906, 35–36. Vrt. Merikoski (1939, 144–145), jonka mukaan Okulov myöhemmin sanoi luterilaisten olleen Sergeille ja Kiprianille pakanoita, joilta oli ”riistetty yhteys Kristuksen kanssa ja ikuinen autuus”.

⁴¹ AK 11–12/1905, 103 (”Hiippakuntamme uusi esipaimen”).

⁴² AK 11–12/1905, 111. Kirjoituksessa ilmeisen tahallisesti määriteltiin jumalanpalveluksen kieli, kirkkoslaavi, venäjäksi.

⁴³ Sadovnikov toimi Sortavalan pappina vuosina 1905–1907 ja sen jälkeen kansakoulujen tarkastajana vuoteen 1911, jolloin Suomen senaatti erotti hänet tehtävästään hänestä arkkipiispalle ja kenraalikuvernöörille tehtyjen valitusten takia. Valitusten mukaan Sadovnikov oli harjoittanut suomalaiskansallista kiihotusta. Loima 1999, 106. Ks. myös SS 1930, 154.

⁴⁴ AK 1/1906, 9–10.

Kysymys valistamisen kielestä muuttui entistä ajankohtaisemmaksi jo mainitun suvaitsevaisuusasetuksen tultua voimaan huhtikuussa 1905. Tammi-kuun alussa 1906, noin kuukausi ennen kuin asetus tuli voimaan Suomessa, osa Raja-Karjalan papistoa kokoontui Sortavalaan, Sergei Okulovin kotiin, keskustelemaan asetuksen oletetuista vaikutuksista.⁴⁵ Aamun Koitossa huhtikuussa julkaistun pöytäkirjan mukaan kokouksessa pohdittiin kirkosta luopumista sekä toimenpiteitä, joihin papiston pitäisi ryhtyä sen estämiseksi.⁴⁶

Kirjoituksen mukaan ortodoksiset suomalaiset – siis maaseurakuntien väestö – luulivat virheellisesti, etteivät he voi olla samanaikaisesti suomalaisia ja ortodokseja, minkä johdosta he halusivat erota ”Venäjän uskosta” ja liittyä ”Suomen uskoon” eli luterilaiseen kirkkoon. Aamun Koiton mielestä ”virhe” johtui kielestä. Ortodoksit siirtyivät luterilaiseen kirkkoon, koska he ymmärsivät suomenkielistä palvelusta, toisin kuin kirkkoslaavinkielistä ortodoksista liturgiaa.⁴⁷ Näkemys implikoi ajatusta, että suomenkielisiä ortodoksia palveluksia oli lisättävä: ortodoksit oli kasvatettava ymmärtämään, että he voivat olla suomalaisia myös ortodokseina, toisin sanoen että suomalaisuus oli kielellinen, ei uskonnollinen identiteetti.

Kokouksessa esitettiin myös, että kaupunkiseurakunnat,⁴⁸ joissa Sortavala lukuun ottamatta enemmistö oli venäjänkielistä, tulisi jakaa ”eri piireihin kansallisuuden mukaan”, jotta ”kumpaankin kansallisuuteen kuuluvain uskonnollisia tarpeita” voitaisiin tyydyttää mahdollisimman hyvin. Tätä ei täsmennetty tarkemmin. Vaikuttaa siltä, että Aamun Koitto ei nähnyt tarpeelliseksi pohtia venäjänkielisten ortodoksisten suhdetta suomalaisuuteen, mahdollisesti siksi, että näiden eroaminen ortodoksisesta kirkosta ja liittyminen luterilaiseen kirkkoon oli suomenkielisiä epätodennäköisempää.⁴⁹ Toinen syy

⁴⁵ Okulovin lisäksi mukana olivat Sadovnikov, Salmin toinen pappi Mikael Kasanski (Kasanko), Palkealan kirkkoherra Nikolai Solovjev, Sortavalan pappisseminaarin ortodoksisen uskonnon opettaja Sergei Solntsev ja Sortavalan toinen pappi Dimitri Sotikov.

⁴⁶ AK 4/1906, 52–54. Ortodoksisesta kirkosta eronneita oli parin ensimmäisen vuoden aikana vähän toista tuhatta, Suomen itsenäistymiseen mennessä noin 1 800. Pääosa heistä oli nykyisen Pohjois-Karjalan alueelta. Vuonna 1905 Suomessa oli noin 49 500 ortodoksia ja vuonna 1915 yli 54 700. Hämynen 1995, 19. 48.

⁴⁷ AK 4/1906, 52.

⁴⁸ Kaupunkiseurakuntia oli 11 (vuonna 1890): Hamina, Helsinki, Hämeenlinna, Kuopio, Käikisalmi, Lappeenranta, Nikolainkaupunki (Vaasa), Savonlinna, Sortavala, Turku ja Viipuri

⁴⁹ AK 4/1906, 53; AK 7/1906, 89.

saattoi olla SES:n aktivoituminen lähetyksen ja käännytystyöhön karjalaisten, mutta ei venäläisten, ortodoksien parissa.⁵⁰

Pari kuukautta kokousselostuksen jälkeen Aamun Koitto raportoi Raja-Karjalan papiston kannanotosta kirkollisten koulujen opetuskieleen. Kannanoton taustalla oli helmikuussa 1904 annettu keisarillinen asetus, jonka mukaan venäjän opetus oli sallittu kansakouluun valmistavissa seurakuntakouluissa. Aamun Koitto kertoi asiasta keskustellun kesäkuussa 1906 Sortavalassa Sadovnikovin johdolla järjestetyssä Raja-Karjalan seurakuntakoulujen piirikokouksessa.⁵¹ Useimmissa Raja-Karjalan noin 40 seurakuntakoulussa – monet niistä olivat kiertokouluja – opetuskieli oli suomi. Lehden mukaan opettajat pohtivat, ”mille kannalle on asetettava venäjänkielen opetuksen suhteen lasten kouluissa”. Yksimielinen päätös oli, että koulujen tarkastajan, Sadovnikovin, tulisi kehottaa kaikkia opettajia pysymään kouluille ”laillisesti annetuissa oppiaineissa” ja opetuskielessä – joka siis määräytyi mainitun vuoden 1883 lain mukaan. Jos näin ei tapahtuisi, tarkastaja ei jatkossa esittäisi kouluille valtionapua.⁵²

Aamun Koitto palasi koulujen opetuskieleen loppukesällä 1906. Tuolloin seurakuntakoulujen opettajat kokoontuivat Sortavalaan Okulovin pitämälle kirkkolaulukurssille ja nähtävästi tämän aloitteesta keskustelivat kysymyksestä, ”[o]nko noudatettava viime aikoina tulleita määräyksiä venäjänkielen opettamisen suhteen”. Kokous, johon myös Kiprian osallistui, päätyi käsitykseen, että ”koska lapset ovat pieniä, [opetus]aika lyhyt ja opettajat kykenemättömiä [venäjän opettamiseen], estää venäjänkielen opetus varsinaisen opetuksen menestymistä”. Kokous valtuutti Okulovin ja Kiprianin välittämään päätöksen arkkipiispa Sergeille.⁵³

Aamun Koiton mukaan arkkipiispa oli huolestuneempi kasvatuksen ja valistuksen puutteista kuin kielikysymyksestä. Aiheen huoleen antoi edellä mainittu kirkosta luopuminen. Vuoden 1906 aikana Suomen Karjalassa arviolta 1 200 aikuista ortodoksia siirtyi luterilaiseen kirkkoon. Heistä puolet oli Liperin, Taipaleen ja Joensuun seurakunnista eli Karjalan suomenkieliseltä

⁵⁰ Ks. SES 1942, 5–7. Sääntöjen mukaan seuran tarkoituksena oli levittää Raamattuja ja kristillistä kirjallisuutta, tukea pyhäkoulutoimintaa ja vastata osaltaan köyhien ja sairaiden auttamisesta.

⁵¹ Tarkemmin ks. Jokinen 1976, 77; Merikoski 1939, 179–180.

⁵² AK 7/1906, 95.

⁵³ AK 8/1906, 107. Perustelut olivat samansuuntaisia kuin ne, joita Sortavalan seminaarin opettajakunta esitti vastustaessaan 1902 ”pakkovenäjän” opetusta seminaarilaisille. Ks. SS 1930, 126.

reuna-alueelta. Sortavalan seurakunnassa eronneita oli runsaat 200, Suojärvellä ei yhtään.⁵⁴ Eronneiden määrä nähtävästi sai arkkikiispan epäilemään, että valistustyötä ei tehty riittävän tehokkaasti.⁵⁵ Näin voidaan tulkita Helsingissä kesäkuun lopulla 1906 pidetyn kokouksen Aamun Koitossa julkaistua keskustelua. Kokoukseen osallistuivat Sergei, Kiprian, neljä Helsingin seurakunnan pappia, Viipurin kirkkoherra ja PSHV:n silloinen puheenjohtaja Nikolai Nikolski sekä Lappeenrannan kirkkoherra Johannes Varfolomejev.⁵⁶ Keskustelun aiheena oli Valamossa seuraavassa elokuussa pidettävä papiston kokous, joka oli laatuaan toinen.

Helsingin kokouksesta Aamun Koitolle raportoinut Kiprian nosti esille kaksi seikkaa, luterilaisuuden muodostaman vaaran – Kiprian viittasi ”muutamalta taholta” esitettyihin syytöksiin, joiden mukaan ortodoksit olisivat epäjumalanpalvelijoita, eivätkä tunteneet evankeliumia⁵⁷ – sekä maallikkojen⁵⁸ aktiivoinnin. Kirjoitusta voi tulkita niin, että Kiprian piti edellistä huolestuttavana ja jälkimmäistä riittämättömänä. Hän nimittäin kritisoi Raja-Karjalan papistoa siitä, ettei se ollut pannut täytäntöön Valamon vuoden 1905 kokouksen päätöksiä, kuten sielunhoidon tehostamista, vaikka ne oli julkaistu Aamun Koitossa ja olivat siten periaatteessa kaikkien pappien tiedossa.⁵⁹

⁵⁴ Dixon 2004, 59; Laasonen 1972, 108. Vuonna 1907 eronneita oli virallisen tilaston mukaan hiukan yli 300, vuotta myöhemmin noin 200, vuonna 1909 sata ja vuonna 1914 enää 55. Tähän saattoi vaikuttaa se, että eroamisesta tuli julkinen ja eronnut julistettiin Venäjän kirkon kesällä 1908 omaksuman käytännön mukaisesti kirkonkiroukseen. Dixon 2004, 59, 64; Loima 1999, 102.

⁵⁵ Ks. Dixon 2004, 60.

⁵⁶ Valamossa kesällä 1905 pidetyssä pappeinkokouksessa oli nimitetty kolmimiehinen ”valiokunta” valmistelemaan seuraavan vuoden kokousta (AK 8/1905, 75). Johannes Varfolomejev oli yksi heistä. Muut olivat Ilomantsin tuolloinen kirkkoherra Mikael Skorodumov ja opettaja Jaakko Härkönen (etäistä sukua Iivo Härköselälle), joka sittemmin toimi yhteistyössä Karjalan Sivistysseuran kanssa (Setälä et al. 1983, 30).

⁵⁷ Tällä hän ehkä viittasi *Kotimaa*-lehdessä 3.5.1906 olleeseen kirjoitukseen ”Ewanke- liumi weljille Wenäjällä!”. Siinä nimimerkki J. J. L. kyseli: ”Miksi palwelewat he [weljet Wenäjällä] yhä pakanoina tuntemattomia jumalia -? [-] Minkätähden täytyy ewanke- liumin lewenemirajan yhä olla siinä, mihin ruotsalaiset sen satoja vuosia sitten aset- tivat?”

⁵⁸ PSHV (mukaan lukien Kiprian) teki keväällä 1906 päätöksen sisälähetystyön aloit- tamisesta ja lähetti kesällä 1906 Raja-Karjalaan useita maallikkoja (Aamun Koitto mainitsee heistä 11 nimeltä), ensisijaisesti Sortavalan seminaarin ortodoksioppilaita. AK 7/1906, 89. Lähetit pitivät (suomeksi) noin 150 ”hartaushetkeä ynnä raamatun tutki- mis- ja keskustelu-kokousta”. S. S., ”Sisälähetys-toimi kreikkalaiskatolisissa seurakun- nissa” (AK 8/1906, 100–101).

⁵⁹ AK 7/1906, 87–88 (Pappismunkki Kypriaano, ”Mietteitä hiippakunnan tulevan kir- kolliskokouksen johdosta”). Aamun Koiton Valamon kokouksesta kertovaan raporttiin (AK 8/1905, 74–76) ei kuitenkaan sisälly Kiprianin mainitsemia päätöksiä.

Yleisesti kirjoitus ohjeisti papistoa keskittymään ortodoksisuuden opettamiseen, ottamatta kantaa siihen, millä kielellä opetusta annettiin. Toisaalta Kiprian lehden mukaan myös varoitti suomenkielisen valistuksen kannattajia etäännyttästä liiaksi Venäjän kirkosta ehdottaessaan, että tuolloin valmisteilla olleeseen Venäjän ortodoksisen kirkon yleiseen kirkolliskokoukseen lähetettäisiin hiippakunnasta myös suomalainen edustaja, joka voisi herättää uudelleen ”kylmentyneen rakkauden - - emäkirkkoa kohtaan - -.”⁶⁰

Kieli ei ollut ongelma myöskään Aamun Koiton selostuksessa Valamon vuoden 1906 pappeinkokouksesta. Lehti antoi ymmärtää Sergein antaneen suomenmielisille papeille päätösvalan kertomalla, että piispa vetäytyi itseoi-keutetusta puheenjohtajan tehtävästä, johon valittiin edellisvuonna varapuheenjohtajana toiminut Sergei Okulov. Kokousselostuksessa todettiin erityisellä tyydytyksellä, että jumalanpalveluksessa arkkipiispa toimitti osuutensa ”selvällä Suomen kielellä”, mikä ”läsnä olijoita vakaannutti yhä edelleen ajattelemaan herra arkkipiispan hyvää ja vakavaa aikomusta kohottaa seurakuntain enemmistön kieli oikeaan, luonnolliseen asemaansa”.⁶¹ Loppukesällä 1906 Aamun Koitto siis edelleen uskoi arkkipiispan tukevan suomenkielistä – ja kielen vuoksi suomea puhuvien pappien hallinnassa ollutta – valistustyötä.

Lehdet politisoivat kielikysymyksen

Sama optimismi⁶² ilmeni vielä vuoden 1907 alkupuolen Aamun Koitoissa. Vuoden ensimmäisessä numerossa ilmestyi pikku-uutinen Uhtualla edellisvuoden joulukuussa pidetystä Arkangelin ja Suomen hiippakuntien pappien edustajien kokouksesta, jonka aikana Uhtuan kirkossa toimitettiin – lehden mukaan ensi kertaa – suomenkielinen ortodoksinen liturgia. Uutisen mukaan

[s]juurella jännityksellä seurattiin jumalan palvelusta, joka - - toimitettiin kielellä, jota jok’ainoa läsnäolija ymmärsi. Syvästi liikuttavia olivat ne yksinkertaiset kiitollisuuden lauseet, jota saivat osakseen tämän jumalanpalveluksen

⁶⁰ AK 7/1906, 88. Kirkolliskokous lykkääntyi vuoteen 1917.

⁶¹ AK 8/1906, 103. Vuoden 1905 kokouksesta ks. AK 8/1905, 74–76.

⁶² Optimismia saattoi herättää arkkipiispa omalla kustannuksellaan julkaisema suomenkielinen *Oikea-uskois-katolisen seurakunnan ääni Suomessa*. Sitä ilmestyi tammi-kuussa 1907 neljä numeroa, jotka sisälsivät oppineita kirjoituksia siitä, mitä on kirkko ja kirkollinen elämä.

toimittajat [Kiprian ja Sergei Solntsev]. ”Passibo, suur passibo pidämästänne slushbasta (= jumalanpalveluksesta), nyt, kats, sain kuulla Jumalan sanua juur’kuin Jumalan suusta,” sanoi eräskin vanhus.⁶³

Aamun Koiton nimissä Laatokassa julkaistiin samaan aikaan laajempi se-
lostus kokouksesta. Se lienee Solntsevin käsialaa. Kirjoituksessa todettiin
vienankarjalaisten ilmaiseen halunsa saada suomenkielisiä jumalanpalve-
luksia sekä suomen kielen opetusta kouluihin. Kiprian mainittiin ohimennen
toisena Suomen hiippakunnan kokousedustajana.⁶⁴ Suomen kielen korostus
on kiinnostava, sillä vielä joulukuussa 1906 kertoessaan Laatokassa Uhtuan-
kokouksen järjestämisestä nimimerkki J. H. (Jaakko Härkönen) sanoi kokouk-
sessa päätettävän muun muassa siitä, alettaiiinko Vienan kouluissa opetta-
maan karjalan kieltä sekä toimittamaan jumalanpalveluksia ”kansan omalla
kielellä”, mikä tässä on ymmärrettävä karjalaksi.⁶⁵

Pari kuukautta myöhemmin Solntsev sanoi Aamun Koitossa kokouk-
sessa esiintyneen ”useampia puhujia, jotka todistivat, että kansa ei ymmärrä
venäjänkielistä jumalanpalvelusta, vaan tahtoo, että se toimitettaisiin, niin-
kuin toiset sanoivat, ’suomenkielellä’ ja toiset – ’äidinkielellä’”.⁶⁶ Solntsev
raportoi lisäksi kokouksessa päätetyn, että niissä Vienan Karjalan seurakun-
nissa, joissa kansa niin tahtoi, jumalanpalvelukset toimitettaisiin ”kansan kie-
lellä”. Hänen mukaansa tätä varten ”ei ole syytä ruveta toimittamaan erityisiä
jumalanpalveluskirjoja karjalan murteella”, vaan Vienassa voitaisiin käyttää
”Suomessa olevan jumalanpalveluskirjain suomennos-toimikunnan ja p. Ser-
gein ja Hermanin Veljeyskunnan suomennoksia, sillä karjalaiset ymmärtävät
suomen kirjakieltä”. Siellä missä ”paikkakunnan murre enemmän eronnee
siitä”, pappi voi palvelusta toimittaessaan lausua suomea paikallisella mur-
teella.⁶⁷

⁶³ AK 1/1907, 9.

⁶⁴ Laatokka 22.1.1907, 3.

⁶⁵ J. H., ”’Repolaisten’ [vienalaiskauppiaiden] pyrkimyksiä” (Laatokka 20.12.1906, 2–3).

⁶⁶ AK 4/1907, 38. Voidaan olettaa, että läsnä olleissa oli monia, jotka olivat käyneet
kauppaa Suomessa ja osasivat tai ainakin ymmärsivät suomea. Samaa ei välttämättä
voida sanoa kaikista vienankarjalaisista.

⁶⁷ AK 4/1907, 38. Solntsevin kannanotto lienee yksi syy siihen, että WKL:n johtomiehil-
lä oli hänestä varsin myönteinen käsitys. Ks. Ranta 1997, 67–68, 83 (hänellä sukunimi
on väärin muodossa Solutsev). Aunuksessa Karjalan Veljeskunta tuki karjalan kieltä jul-
kaisemalla (ilmeisesti vuonna 1908) liiviksi uskonnon oppikirjan, kahdentoista suuren
juhlan evankeliumitekstit ja pyhän Georgios Voittajan pyhäelämäkerran. Lehti tulkit-
si karjalan käytön poliittiseksi yritykseksi todistella (virheellisesti), ettei Karjalan väestö
puhunut suomea, vaan siitä erillistä karjalan kieltä (KP 10/1909, 167–168, ”Suomen kie-
li ja Karjalan kieli”).

Karjalaisten Pakinoita uutisoi samansuuntaisesti. Lehden mukaan jumalanpalveluskieleksi vaihdettaisiin vähitellen ”Suomen Karjalan [käytännössä suomen] kieli”. Siirtymävaiheessa ”otettaisiin huomioon myös slaavilaiseen Jumalanpalvelukseen tottuneitten henkilöitten henkiset tarpeet”. Jumalanpalveluskirjoina käytettäisiin pyhän synodin siunaamia suomenkielisiä käännöksiä sekä ”Pyhän Sergein ja Germanin veljeskunnan varoilla suunniteltuja käännöksiä”, joita pappien tuli sopeuttaa ”paikallismurteiden vaatimuksiin”.⁶⁸ Lehti siis antoi ymmärtää, että vienankarjalaiset halusivat suomenkielisiä palveluksia ja että kokous ja pyhä synodi olivat samalla kannalla.

Toisin kuin Aamun Koitto, lehti ei kuitenkaan esittänyt Kipriania suomenkielisen palveluksen toimittajana. Tätä ei ylipäättänsä mainittu kuin toteamuksessa, jonka mukaan kokoukseen osallistuneet papit olivat huolissaan siitä, että suomenkielinen protestanttinen propaganda oli merkittävästi voimistunut Suomen ja Vienan Karjalassa.⁶⁹ Tällä luultavasti tarkoitettiin SES:n syksyllä 1906 vilkastunutta lähetystyötä Venäjän Karjalassa.⁷⁰

Tammikuun lopussa 1907 Vitelen kirkonkylässä Salmin ja Aunuksen rajalla pidettiin Suomen ja Aunuksen papiston edustajien kokous. Suomesta siihen osallistuivat Kiprian ja tuolloinen Ilomantsin pappi Aleksandr Jakubov. Kokous otti selkeästi kantaa kirkkoslaavinkielisen jumalanpalveluksen puolesta ja suomenkielistä kouluopetusta vastaan. Samoin se esitti uuden ortodoksisen valistusjärjestön, Oikeauskoisen pyhän suurmarttyyriin ja voittajan Georgioksen nimelle pyhitetyn Karjalan Veljeskunnan (jäljempänä Karjalan Veljeskunta), perustamista. Kiprianin luonnostelemien sääntöjen mukaan järjestön tehtävänä oli taistella ”vierasta ja vihamielistä” luterilaisuutta vastaan sekä vahvistaa venäjän kielen asemaa valistustyössä ja kirkkoslaavin asemaa jumalanpalveluskielenä Suomen, Aunuksen ja Vienan Karjalassa. Synodi vahvisti Veljeskunnan säännöt syyskuussa 1907.⁷¹

⁶⁸ KP 3/1907, 10.

⁶⁹ KP 3/1907, 10–12. Karjalan Veljeskunnan ja sen Arkangelin hiippakunnassa toimineen sisarseuran, Ylienkehi Mikaelin Veljeskunnan, Venäjän Karjalassa vuonna 1907 tekemät selvitykset, joissa paikallisilta papeilta ja opettajilta kysyttiin asiasta, viittasivat siihen, että luterilainen vaikutus Vienassa ja Aunuksessa oli melko vähäistä, ja loppui ilmeisesti jokseenkin kokonaan vuoden 1908 aikana. Vituhnovskaja 2004, 378, 381.

⁷⁰ Ks. Merikoski 1939, 134–138.

⁷¹ Purmonen 1980, 122–123; Vituhnovskaja 2001, 34–37. Laatokka väitti sitemmin (14.12.1911, 2) Veljeskunnan perustetun pyhän synodin aloitteesta, vaikka jo Uhtuan kokouksessa joulukuussa 1906 oli puhuttu myös ortodoksisien veljeskuntien perustamisesta eri seurakuntiin (Vituhnovskaja 2001, 33).

Uhtuan ja Vitelen kokousten päätökset julkaistiin alkukeväästä 1907 anonyymissä kirjasessa *Panfinskaja propaganda v Russkoi Karelii*.⁷² Karjalaisten Pakinoita⁷³ ja Laatokka⁷⁴ pitivät Kipriania teoksen kirjoittajana ja, oikeastaan ensi kertaa, kritisoivat häntä voimakkaasti. Kiprian itse sanoi vain pienenä painoksena ilmestyneen teoksen koostuvan ensisijaisesti virallisista asiakirjoista ja olleen tarkoitettu jaettavaksi (vain) kokousten osanottajille.⁷⁵ Molemmat suomalaislehdet pitivät kuitenkin teosta poliittisena propagandana, koska siinä – oikeastaan kokousten päätöksissä – arvosteltiin ”suursuomalaista propagandaa”, toisin sanoen WKL:n ja SES:n toimintaa, Venäjän Karjalassa. Laatokka nimitti teosta ”meille vihamieliseksi kirjaksi” (”me” käsitti ilmeisesti niin luterilaiset suomalaiset kuin ortodoksiset karjalaiset) ja Karjalaisten Pakinoita ”omituiseksi kirjatekeleeksi”. Jälkimmäinen paheksui erityisesti sitä, että ”korkeassa ja pyhässä virassa” olevat henkilöt – Kiprianin lisäksi lyhyen esipuheen kirjoittanut arkkipiispa Sergei – sekaantuivat ”maallisiin ja ajallisiin ja erikoiskansallisiin asioihin”.⁷⁶ Tämä voidaan tulkita niin, että lehden mukaan Vienan kehittäminen oli maallinen projekti: koulutus ja kasvatus vahvistaisivat ensisijaisesti elinkeinoelämässä ja politiikassa tarpeellista tietämystä – jota opetettaisiin suomeksi, ei venäjäksi tai karjalaksi. Toisaalta lehti osoitti tässä vaiheessa kiinnostusta myös jumalanpalveluselämän suomenkielistämiseen.⁷⁷

Elokuussa 1907 Laatokka uutisoi ”protestikokouksesta”, jonka eräät rajakarjalaiset opettajat – heidän joukossaan Iivo ja Jaakko Härkönen – olivat pitäneet lehden toimituksessa sen johdosta, että Kiprian oli laatinut salaisen raportin Salmin kouluista. Raportti, jonka Laatokka julkaisi myöhemmin samassa kuussa, korosti venäjänkielisen koulutuksen tarpeellisuutta. Laatokan

⁷² KP:n (6–7/1907, 28) mukaan teos ilmestyi Pietarissa venäläiskansallisen *Svet*-lehden kustantamana. Vituhnovskajan mukaan (2001, 32, viite 39; ks. myös *ibid.* 30 ja 38 sekä Vituhnovskaja 2004, 376–377) se oli alkuaan ilmestynyt kirkollisessa *Missionerskoje Obozrenije* -lehdessä 10/1906. Kirjasta ei Melindan mukaan ole Suomen tieteellisissä kirjastoissa. Venäjän kansalliskirjasto ei ole digitalisoinut sitä. Laatokan 20.6.1907 ilmestyneen numeron yleisöosastokirjoituksessa kirjan kerrottiin ilmestyvän piakkoin suomeksi. Näin ei kuitenkaan tapahtunut.

⁷³ KP 6–7/1907, 28–29, 34; KP 8–9/1907, 23.

⁷⁴ Laatokka 8.6.1907, 3 (”Meille vihamielinen kirja”); 20.6.1907, 3–4 (”Yleisöltä”); 20.7.1907, 2 (”Hyökkäys wienankarjalaisten kansanwalistuspurrinnoita vastaan”).

⁷⁵ Pappismunkki Kypriano, ”Sanomalehti ’Laatokan’ toimitukselle”. Laatokka 22.6.1907, 3–4.

⁷⁶ KP 6–7/1907, 28.

⁷⁷ Vrt. A. Mitrofanoff [Aleksi Mitro] & Iivo Härkönen, ”Mikä on meidän tarkoituksemme”. KP 6–7/1907, 1–2.

mukaan kokouksessa "[I]ausuttiin - - toiwomus, että Kypriaano häwiäisi mitä pikemmin täältä Suomesta" sekä keskusteltiin siitä, tulisiko "liian ahtaassa hengessä" toimitetun Aamun Koiton rinnalle perustaa uusi hengellinen lehti. Määrettä 'ahtaassa hengessä' ei tarkemmin selitetty. Kokous hylkäsi hankkeen pitäen sitä mahdottomana toteuttaa.⁷⁸

Karjalaisten Pakinoita kertoi kuukautta myöhemmin Arkangelin kuvernöörin lakkauttaneen WKL:n koulut ja vanginneen kolme koulujen opettajaa. Lehti väitti Kiprianin olleen tapahtuneen taustalla: tämä oli "pyhän oikeauskoisuuden" varjolla toiminut venäläisen nationalismin hyväksi.⁷⁹ Samassa lehdessä nimimerkki Sampo syytti Kiprianiä "taantumussuunnan mieheksi", joka tahtoi pitää Vienan taloudellisessa kurjuudessa ("taloudellista aseamaamme ei ole parannettu") ja tietämättömyydessä ("emme tule sen viisaammiksi, niin kauan kuin ei meitä *meidän omalla kielellämme* opeteta").⁸⁰ Myös Paavo Ahava sekä O. A. Hainari kritisoivat samassa lehdessä Kiprianiä hyvin samaan tapaan. Hainari sanoi myös, että jokainen karjalainen isä ja äiti, joka pani lapsensa "venäläiseen kouluun", oli "oman kansansa luopio, joka vaikeuttaa ja heikentää suomalaisen kansallisuuden olemassaoloa".⁸¹

Vuoden 1907 lopulla Karjalaisten Pakinoita teki Kiprianin toiminnasta poliittisen johtopäätöksen. Lehden mukaan Karjalan Veljeskunta – joka samastettiin Kiprianiin – pyrki WKL:n lakkauttamiseen.⁸² Aamun Koiton kanta oli myönteisempi. Joulunumerossaan 1907 lehti totesi Veljeskunnan toimivan oikeauskoisuuden hyväksi Suomen ja Venäjän Karjalassa harjoittamalla "lähetyssivistyksellistä työtä ja hyväntekeväisyyttä".⁸³

⁷⁸ Laatokka 15.8.1907, 1–2. Raportti: Laatokka 29.8.1907, 3 ja 3.9.1907, 3 ("Eräs Kyprianon raportti [R]aja-Karjalan koulujen wenäläistytämisestä". Ks. myös Laatokka 10.10.1907, 3–4 [K]alle Kalervo, "Pappismunkki Kypriaanolle"). Kalervo oli yksi protestikokoukseen osallistuneista salmilaisista opettajista.

⁷⁹ KP 10–11/1907, 1–2; KP 12/1907, 35. Ks. myös Ranta 1997, 87–90. Arkangelin kuvernementin viranomaiset olivat tähän aikaan tiukentaneet Suomesta tulevien henkilöiden valvontaa (ks. Vituhnovskaja 2011, 40–41). Kiprian ei todennäköisesti ollut vaikuttanut vangitsemisiin.

⁸⁰ KP 11–12/1907, 10. Kursivointi alkuperäinen.

⁸¹ Paavo Ahava, "Avoin kirje Wiipurin tuomiokirkon pappismunkille - - Kyprianolle - -" (KP 10–11/1907, 27–28). Julkaistu aiemmin Laatokka-lehdessä. O. A. Hainari, "Sananen pappismunkki - - Kyprianolle" (KP 10–11/1907, 12–14). Aiemmin julkaistu Raja-Karjalassa.

⁸² Ks. KP 12/1907, 37–38.

⁸³ AK12/1907, 152.

Kielen politisointi johtaa suomen kirkollisen tehtävän korostamiseen Aamun Koitossa

Kiprianin kirjasen herättämän keskustelun jälkeen Aamun Koitto nähtävästi katsoi arkkipiispan muuttaneen kantaa kielikysymyksessä. Valamoon elokuuksi 1907 kutsutun ortodoksisten pappien kokouksen edellä ilmestyneessä numerossaan lehti tiedotti esityslistalla olevan uskonnonopetus kansakouluissa, papiston suhde opetukseen sekä toimenpiteet ”uskosta luopumisen ehkäisemiseksi”. Erikseen todettiin arkkipiispa Sergein esittävän kokoukselle seuraavat ”kysymykset”: jumalanpalveluskirjojen painattaminen, venäjänkielisen seurakuntakoulujen opetuksen laajuus sekä venäjää opettavien koulutuksen järjestäminen.⁸⁴ ”Kysymysten” korostaminen viittaa siihen, että Aamun Koitto oli niistä eri mieltä kuin arkkipiispa. Tähän viittaa myös se, että kokouksen puheenjohtajaksi ei edellisvuoden tapaan valittu Okulovia, vaan Sergeille todennäköisesti lojaalimpi Nikolai Nikolski.

Aamun Koitto raportoi kokouksen todenneen, että jumalanpalveluskirjojen suomentaminen oli edennyt hitaasti sen vuoksi, että Aamun Koiton ”toimittaminen ottaa suomennos-komitean esimieheltä [Okulovilta] - - kovin paljon aikaa”. Siksi tämä ilmoitti, että ”hän on päättänyt ensi vuoden alusta erota ’Aamun Koiton’ toimituksesta”.⁸⁵ Arkkipiispan puolestaan todettiin esittäneen Viipurin hengelliselle konsistorille, että sen tuli esittää PSHV:lle uuden päätoimittajan nimittämistä.⁸⁶ Aamun Koitto ei silti kommentoinut päätoimittajan eroa. Vuoden 1907 viimeisessä numerossa Okulov vain ilmoitti sanovansa lehden lukijoille ”sydämellisen *hyvästi*”.⁸⁷ Laatokka sen sijaan oli tietävinään, että Aamun Koiton tilalle perustettaisiin uusi lehti, jota toimittaisi Kiprian. Nimettömässä kirjoituksessa vaadittiin, että uuden lehden tulisi

⁸⁴ AK 7/1907, 78–79. Seurakuntakoulut tai niin sanotut lastenkoulut olivat kansakouluun valmistavia pienten lasten kouluja. Valtaosa niistä oli kiertokouluja. Opettajat koulutettiin Sortavalan opettajaseminaarissa. Ks. Jokinen 1976, 75–76; SS 1930, 156–157.

⁸⁵ AK 7–8/1907, 93. On mahdollista, että Sergei oli huolissaan jumalanpalveluskirjain hitaasta suomentamisesta, olihan hänet juuri tuohon aikaan nimitetty pyhän synodin jumalanpalveluskirjallisuuden ajanmukaistamiskomitean puheenjohtajaksi (Dixon 2004, 58; vrt. Loima 1999, 111).

⁸⁶ AK 10/1907, 111.

⁸⁷ AK 12/1907, 154. Kursivointi Okulovin. On mahdollista, että yksi syy lehden lakauttamiseen oli erimielisyys siitä, miten luterilaisten käännytyspyrkimyksiin tulisi reagoida, koska Aamun Koiton sivuilla ilmeni vuoden 1907 aikana viitteitä asiaa koskevista kiistoista (esim. AK 10/1907, 109). Taustalla ehkä vaikutti myös tsaari Nikolai II:n kyseisen vuoden kesäkuussa jyrkentyneet suhtautuminen vähemmistöihin (ks. Vit-hunovskaja 2001,24).

muodostua ”suomalaiskarjalaisen kreikkalaiskatolisen väestön” puolueettomaksi äänenkannattajaksi.⁸⁸

Valamon kokouksessa arkkipiispa otti kantaa myös jo mainittuihin Sortavalan opettajienkokouksen päätöksiin. Aamun Koiton mukaan hän sanoi opettajien niskuroineen kirkollista esivaltaa vastaan ja huomauttaneen, että kirkon työntekijöinä nämä olivat Venäjän, eivät Suomen, lakien alaisia. Arkkipiispan aloitteesta kokouksessa pohdittiin myös, tulisiko seurakunnallisten koulujen opettajien tulevaisuudessa opiskella venäjää. Kokous esitti, että venäjän kielestä tehtäisiin (tarkemmin määrittelemättömälle) osalle tulevia opettajia pakollinen aine. Venäjää tarvitseville ja sen opetusta haluaville kokous ehdotti erityisiä venäjän kursseja. Esityksen puolesta äänesti yhdeksän pappia ja sitä vastaan seitsemän.⁸⁹

Syyskuun Aamun Koitto kertoi tarkemmin Sergein näkemyksistä. Lehden mukaan hän korosti venäjän, toisin kuin suomen, avaavan taitajalleen ortodoksisen maailman, mutta lisäsi, että venäjää tuli opettaa vain siellä, missä siitä oli käytännön hyötyä. Hän ilmoitti vastustavansa ”pakkovenäjää” ja sanoi jokaisella olevan oikeus olla suomalainen, toisin sanoen suomen puhuja, ”kunhan ei lakkaa olemasta ortodoksi”.⁹⁰ Lehti toisin sanoen totesi Sergein näkemyksen muuttuneen suomen edistämisestä kaksikielisyyden suuntaan, mutta painotti edelleen suomellakin olevan merkitystä valistuksen kielenä. Aamun Koitolla näytti siis olevan halua uskoa Sergein hyväntahtoisuuteen suomen kielen asiassa, vaikka tämän on tutkimuksessa katsottu samastaneen ortodoksisuuden ja venäläisyyden.⁹¹

Kielikeskustelusta koulutuskiistaan: suomalaisuutta rakennetaan pelottelemalla ”venäläistyttämisellä”

Aamun Koiton lakattua ilmestymästä vuoden 1907 lopussa Laatokka, ja vähemmässä määrin Karjalaisten Pakinoita, nosti keskustelun keskiöön kirkollisten koulujen opetuskielen. Tämä siirsi keskustelun painopisteen suomen-

⁸⁸ Laatokka 7.9.1907, 2 (”Rajaseudun hengellinen lehti”).

⁸⁹ AK 7–8/1907, 93–94.

⁹⁰ AK 7–8/1907, 95. Vrt. SS (1930, 150), jossa Sergei Solntsev sanoi Sortavalan seminaarin näkemyksen olleen ”alusta alkaen” se, että ”voi olla suomalainen, vaikka uskonnoltaan onkin kreikkalaiskatolinen”.

⁹¹ Dixon 2004, 54.

kielisen ortodoksisuuden rakentamisesta suomalaisuuden rakentamiseen ja suomalaiseksi kasvattamiseen. Sergein ja Kiprianin toimintaa alettiin tämän mukaisesti kuvata osaksi Venäjän – jo lähtökohtaiseksi Suomelle vaaraksi oletettua – kansallisuuspolitiikkaa, ei karjalaisten uskonnollista valistamista.⁹²

Ensimmäisiä merkkejä tästä oli Karjalaisten Pakinoissa keväällä 1908 ilmestynyt nimimerkki Hilippäisen kirjoitus äidinkielen merkityksestä. Korostettuaan, että lapset oppivat ensisijaisesti äidinkielellään, kirjoittaja jatkoi väittämällä, että äidinkielen tärkein merkitys on kansallistunnon kasvattamisessa; sitä ei voida toteuttaa venäjäksi.⁹³ Syksyllä samana vuonna useassa lehdessä ilmestyi pikku-uutinen, jonka mukaan Kiprian oli, viipurilaista Östra Finlandia lainaten, "[m]ed tillhjälp af sin själaförände kyrkoherren Jakoboff"⁹⁴ lakkauttanut Ilomantsin Liusvaaran suomenkielisen kiertokoulun ja kehoittanut vanhempia lähettämään lapsensa parinkymmenen kilometrin päässä Venäjän puolella sijaitsevaan kouluun.⁹⁵

Loppusyksyllä 1908 *Raja-Karjala* kertoi kirkkoherra Jakobovin ilmoittaneen, että Sonkajanrantaan tullaan perustamaan ortodoksinen lastenkoulu.⁹⁶ Sonkajanrannan oikeauskoisen nuorisoseuran⁹⁷ puheenjohtaja Johannes Kar-

⁹² Esimerkkinä mainittakoon Laatokan (16.7.1910, 2) lyhyt kommentti Karjalan Veljeskunnan pamflettiin *Luterilaisten erehdykset* (1910, 2. p. 1981). Teoksessa ei mainittu kirjoittajaa, mutta Laatokka vihjasi sen olleen Kiprianin käsialaa. Lehden mukaan jo muutaman rivin lukeminen paljasti kyseessä olevan taantumuksellisimpien venäläis-nationalistien räikeän kiihotuksen, jolla häväistiin luterilaisuuden mainetta ”oppimattoman rajan rahvaan” silmissä. Tosiasiassa kirja oli varsin teologinen luterilaisuuden ja ortodoksisuuden erojen vertailu.

⁹³ Hilippäinen, ”Äidinkielen opetuksen merkitys kouluissa”. KP 3/1908, 4–6. Nimimerkki lienee uhtualainen, lestadiolaisuuteen kääntynyt kauppias Timofej Tichanoff, alias Hilippälän Timo (n. 1845 – n. 1920).

⁹⁴ Suomen itsenäistyttyä PSHV nähtävästi ajatteli toisin, sillä Jakobov esiintyi muun muassa Aamun Koitossa suomentajana. Ks. esim. AK 13–14/1921, 5–7.

⁹⁵ Östra Finland 30.10.1908, 2. Hiippakuntahallitus oli syksyllä 1907 nimittänyt Kiprianin ortodoksisen uskonnon opetuksen tarkastajaksi valtiollisiin kouluihin ja kaikkien aineiden opetuksen tarkastajaksi hiippakunnan alaisiin kouluihin. AK 12/1907, 151.

⁹⁶ A. Jakobov, ”Huolenpitäjille Ilomantsin kreik. katol. seurakunnan lastenkouluista”. *Raja-Karjala* 7.11.1908, 3. Laatokan (10.9.1910, 3) mukaan koulu vihittiin käyttöön 4.9.1910. Tutkimuksessa Sonkajanrannan koulun perustamisvuodeksi ilmoitetaan kuitenkin usein vuosi 1908 (ks. Björn 2006, 187–188; Pirinen 1980, 103; vrt. Merikoski 1939, 151).

⁹⁷ A. Jakobow, ”Oikeauskois-kirkollisen nuorisoseuran ensimmäinen vuosijuhla - -”. AK 10/1906, 124–126. Seuran nimestä on eri versioita, ks. Björn 2006, 187; Pirinen 1980, 105). Seura oli perustettu kyläläisten aloitteesta kesällä 1905, Björnin (2006, 187) mukaan vuonna 1906. Se sai alkuvaiheessa sivustatukea PSHV:ltä ja Pirisen mukaan vahvistettiin sen alaosastoksi ilmeisesti vuonna 1911, jolloin Kiprian oli PSHV:n puheenjohtaja. Pirinen 1980, 102, 107. Vrt. Björn 2006, 187.

hapää oli ehdottanut sellaisen perustamista jo vuonna 1907. Perusteluna oli kylässä vähemmistönä olleiden ortodoksioppilaiden uskon turvaaminen, jota luterilaisen enemmistön sanottiin uhkaavan. Arkkipiispa Sergein aloitteesta Karjalan Veljeskunta perusti Sonkajanrantaan suomenkielisen koulun vuonna 1909. Samana vuonna Veljeskunta perusti kaksi venäjänkielistä lastenkouluja Salmiin, Kanabrojärvelle ja Kaunoinseleeseen. Opettajat tulivat nykyisen Valko-Venäjän ja Puolan rajalla sijaitsevasta Krasnostokin nunnaluostarin yhteydessä toimineesta opettajaseminaarista. Merikosken mukaan vuosina 1910–1912 Salmiin perustettiin vielä neljä muuta Veljeskunnan koulua ja Suojärvelle kolme. Lisäksi Veljeskunnan käyttöön siirrettiin Salmissa, Suojärvellä ja Impilahdella kussakin yksi aiemmin suomenkielinen koulu.⁹⁸

Karjalaisten Pakinoissa nimimerkki Aatu K.⁹⁹ nosti keväällä 1909 koulukysymyksen yleiselle tasolle kirjoittaessaan, että Salmin kansakouluja – ei siis lastenkouluja – käyvistä 400 lapsesta 150 kävi ”venäläisissä kouluissa - - ja suomenkielisisä ainoastaan 250”. Kirjoittaja jatkoi, vähän samoin kuin Sadovnikov muutama vuosi aiemmin:

Karjalan ystävänä - - hämmästyimme näistä luvuista. Salmin kunnassa 150 lasta venäläisissä kansakouluissa. Antakaa anteeksi, jos erehdymme sanoesamme, että suuren suuri osa salmilaisista ei tajua omaa kansallisuuttaan, ei tunne oman kansallisen kysymyksensä tärkeyttä.¹⁰⁰

Kirjoittaja ei yhdistänyt koulukysymystä Kiprianiin, mikä on ymmärrettävää, koska tällä ei ollut erityistä tekemistä kansakoulujen kanssa.

Sama yleinen venäjänkielisten koulujen kritiikki jatkui Karjalaisten Pakinoissa syksyllä 1909 julkaistussa nimettömässä kirjoituksessa ”Venäläiset koulut Karjalassa”. Kirjoittaja paheksui sitä, että Salmiin perustettiin lisää venäjänkielisiä kouluja, vaikka ”kansaa” kirjoittajan huomion mukaan vieroksui niitä. Tekstissä tämän sanottiin johtuvan siitä, että venäjän kielen oppimisesta ei ollut salmilaisille mitään hyötyä – talous ja hallintoasiat kun oli hoidettava suomeksi. Kirjoittaja päätti toteamukseen, että koulut olivat niin kelvottomia,

⁹⁸ Loima 1999, 127; Merikoski 1939, 152.

⁹⁹ Saarijärveläinen kansankoulunopettaja Aatu Kuronen, WKL:n jäsen vuodesta 1906, tunnettiin aktiivisena karjalaisen kansanperinteen kerääjänä. Ks. KP 12/1907, 41; Ranta 1997, 68.

¹⁰⁰ KP 3/1909, 39. Vrt. kuitenkin KP 9/1909, 122, jossa kirjoittaja sanoo Salmin venäjänkielisten koulujen oppilasmäärien alkaneen laskea – esittämättä kuitenkaan mitään näyttöä.

ettei niissä opittu edes venäjää.¹⁰¹ Näin vuoden 1909 aikana Kiprianin kritisointi katosi Karjalaisten Pakinoiden sivuilta. Se kuitenkin jatkui Laatokassa, jossa ilmestyi heinäkuussa 1910 salmilaisen talonpoikien nimissä anonyymi varoituskirjoitus Kiprianille ja häntä tukeville salmilaisille, joita kirjoituksessa kutsuttiin Salmin venäläistyttäjiksi. Kirjoittaja yhdisti kielen ja sivistyksen toteamalla, että mikäli salmilaiset rukoilevat ”vieraskielisissä” tsasounissa ja kuuntelevat venäjänkielistä kouluopetusta, he jäävät niin paljon jälkeen ”muun Suomi-emon sisarista ja veljistä”, että he lopulta ovat ”kuoleva Karjalan kansa”.¹⁰² Ilmaisuilla ’venäläistyttävä’, ’jääädä jälkeen’ ja ’kuoleva kansa’ Kiprianin tukeminen representoitiin vahvan kielteiseksi toiminnaksi.¹⁰³

Vuotta myöhemmin Laatokka yhdisti Kiprianin Suojärven ”venäläistytämiseen” julkaistessaan uudelleen *Helsingin Sanomissa* 8.7. ilmestyneen kirjoituksen. Sen mukaan Suojärven kirkonkylällä oli vanhan kalenterin mukaisena helluntaina pidetty seurakunnan venäjänkielisten kirkollisten koulujen ensimmäinen yhteinen juhla. Juhlan oli järjestänyt ”suurvenäläistyttävä Kypriaano”. Sen yhteydessä hän oli kirjoituksen mukaan kysellyt suojärveläisten halukkuutta rakentaa pitäjään venäjänkielisiä kouluja. Ilmeisesti halukkuutta oli, sillä tekstissä vakuutettiin, että Suojärveltä löytyi myös lukuisa joukko niitä, jotka eivät halunneet tällaisia kouluja.¹⁰⁴

Maaliskuussa 1912 Laatokka kertoi Kiprianin vierailusta Venäjän kansanvalistusministeriön Suojärven Vegarukseen edellisvuonna perustamassa venäjänkielisessä koulussa. Lehden mukaan kukaan ei ”kielen outouden vuoksi” ymmärtänyt piispan toimittamaa palvelusta. Tulkki, diakoni ja sittemmin Valamon varajohtaja Isaaki, känsi tämän venäjäksi pitämänsä puheen karjalan murteelle.¹⁰⁵ Lehden mukaan Kiprian vakuutti, että venäjänkieliset koulut eivät tule maksamaan pitäjäläisille mitään – päinvastaisia väitteitä oli esitetty – sillä itse keisari oli luvannut kustantaa ne. Utinen päättyi vähättelevästi: ”Kuulijat ihmettelivät papin pakinaa.”¹⁰⁶ Viikkoa myöhemmin lehti kertoi Kiprianin puheissaan teroittaneen suojärveläisten ”pyhän velvollisuu-

¹⁰¹ KP 9/1909, 122.

¹⁰² Laatokka 19.7.1910 (”Salmin venäläistyttäjille sananen”).

¹⁰³ Vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 53–56, 70–71.

¹⁰⁴ Laatokka 11.7.1911, 2 (”Venäläistyttämistoiminta Suojärwellä”).

¹⁰⁵ Inkeriläissyntyinen Isaaki teki yhteistyötä Karjalan Veljeskunnan kanssa (KP 1/1909, 8) ja toimi lähetystehtävissä Aunuksessa (KP 4/1909, 60). Tietävästi Kiprian osasi sekä suomea että sikäläistä karjalan kieltä (Loima 1999, 119; ks. myös KP 8/1909, 111–113), joten Laatokka ehkä tietoisesti pyrki tekemään Kiprianista ummikkovenäläisen.

¹⁰⁶ Laatokka 21.3.1912, 2.

den” olevan lähettää lapsensa venäjänkielisiin kouluihin. Tekstissä todettiin erikseen – suomenkielisen valistustyön tarpeellisuutta perustellen – Kiprianin osaavan ”ihmeteltävällä taitavuudella” liikkua tämän ”luonnonlapsen kannalla olevan kansan keskuudessa”.¹⁰⁷

Lokakuun alkupuolella 1913 nimimerkki Tulehmo¹⁰⁸ kirjoitti piispa Kiprianin osallistumisesta Suojärven venäjänkielisten koulujen juhlaan. Hän totesi, että arkkipiispa Antonin aikana toimineiden suomenkielisten koulujen opettajat olivat osallistuneet vapaaehtoisesti yhteiseen juhlaan. Nyt he saapuivat piispan määräyksestä. Tulehmo antoi ymmärtää syyä vapaaehtoisuuden puuttumiseen olevan se, että ”hyvä” Antoni oli halunnut opastaa kansaa lähemmäs Jumalaa, kun taas ”paha” Kiprian liikkui ensisijaisesti maallisilla asioilla tukiessaan kansanvalistusministeriön ylläpitämiä venäjänkielisiä kouluja.¹⁰⁹ Toisin sanoen suojärveläiset halusivat suomenkielisiä kouluja – ja samalla suomalaista sivistystä – mutta piispa tyrkytti heille venäjänkielisiä kouluja ja niiden kautta venäläisyyttä.¹¹⁰

Kuun lopulla Laatokka uutisoi Salmin Matsinsaaren Peltoisten venäjänkielisen koulun vihkiäisistä, jonka toimitti piispa Kiprian. Pikku-uutisen otsikkona oli ”Wenäläistyttäjät Salmassa”. Uutisen mukaan piispa oli vihkiäisten jälkeen vierailut useissa Salmin suomen- ja venäjänkielissä kouluissa. Tekstissä mainittiin erikseen Karjalan Veljeskunnan koulussa Tulemassa pidetty juhla, jossa ”piispa oli saapuvilla”, sekä seuraavana sunnuntaina Orusjärvellä järjestetyt valtiollisen venäjänkielisen koulun vihkiäiset. Lopuksi kirjoituksessa tölväistiin salmilaisia toteamalla: ”Salmilaiset rientävät katsomaan, kun wenäläistyttäjät riemuitsevat.”¹¹¹

¹⁰⁷ Laatokka 28.3.1912, 2 (”Wenäläistyttäjän toimintaa Suojärvellä”).

¹⁰⁸ Tulehmo (alk. Trofimov) oli tunnettu suojärveläissuku.

¹⁰⁹ Tulehmo, ”Piispa Kypriano ja wenäläisten koulujen juhlat Suojärvellä”. Laatokka 11.10.1913, 3.

¹¹⁰ Karjalaisten Pakinoiden (6-7/1909, 96) mukaan arkkipiispa Sergei oli keväällä 1909 määrännyt, että Suojärvellä tuli toimittaa suomenkielinen palvelus joka kolmas sunnuntai.

¹¹¹ Laatokka 23.10.1913, 2. Lehden mukaan (9.9.1913, 2) Valamon luostari rahoitti Tuleman koulun rakentamisen.

Kasvatuksesta ”vieraan” uskonnollisuuden torjuntaan: ”ei” luostarihankkeille Karjalassa

Koulujen lisäksi Laatokka kritisoi myös Kiprianin pyrkimyksiä perustaa Raja-Karjalaan naisluostareita. Luostarit ovat normaali ja olennainen osa ortodoksisuutta. Suomessa oli kuitenkin voimassa Ruotsin vallan aikainen laki, joka kielsi luostarien perustamisen; sellainen voitiin perustaa vain hallitsijan myöntämällä poikkeusluvalla. Tällä tavalla Kivennavalle, Kannakselle, oli pyhän synodin aloitteesta vuonna 1895 perustettu Lintulan naisyhdistys, jonka synodi kymmenen vuotta myöhemmin nimitti ”Lintulan Pyhän Kolminaisuuden naisten yhteiskunnalliseksi luostariksi Suomessa”. Tämä ennen (1903) se oli siirretty Suomen hiippakunnasta Pietarin hiippakunnan alaisuuteen.¹¹²

Lintulan perustaminen ei näytä herättäneen julkista keskustelua. Kansallissarkiston aineistohaun perusteella lehdistö, jopa Laatokka,¹¹³ tyytyi vuonna 1895 vain referoimaan virallista tiedotetta naisyhdistyksen perustamisesta ottamatta kantaa sen vaikutuksiin tai tavoitteisiin Karjalassa.¹¹⁴ Saman tuloksen tuotti haku vuodelta 1905.

Seuraavina vuosina, kieli- ja kasvatuskysymysten muodostuessa osaksi kansallishenkistä suomalaisuuden rakentamista, esitys uudesta luostarista kirvoitti ankaraa kritiikkiä. Vuoden 1909 alussa Karjalaisten Pakinoita totesi, ottamatta tarkemmin kantaa, että Salmiin, mahdollisesti Orusjärvelle, perustetaan naisluostari. ”[Karjalan] Veljeskunta on tätä tarkoitusta varten luostareissa kasvatettavaksi lähettänyt Venäjälle muutamia tyttöjä Salmista.” Lähettämien tapahtui lehden mukaan ”arkkipiispa Sergein sekä pappismunkki Cyprianon käskystä”.¹¹⁵

Syyskuussa samana vuonna Laatokka varoitti salmilaisia. Näiden tulisi olla varuillaan eikä antaa sitoa tyttäriään ”ikuisen vankeuteen, kauneilla lupauksilla”.¹¹⁶ Pari viikkoa myöhemmin samassa lehdessä nimimerkki Pekka jatkoi varoittelua:

¹¹² AK 10/1903, 77; AK 10/1905, 90.

¹¹³ Laatokka 21.9.1895, 3.

¹¹⁴ Vrt. Dixon 2004, 57.

¹¹⁵ KP 1/1909, 11. Krasnostokiin lähetettiin ilmeisesti kaikkiaan 17 rajakarjalaista tyttöä, joista kolme kuoli luostarissa tai kotiin palattuaan erilaisiin tauteihin. Heistä 11 oli tarkoitus kouluttaa opettajiksi ja kuuden oli määrä jäädä luostariin. Merikoski 1939, 170. Vrt. Loima 1999, 127–128.

¹¹⁶ Laatokka 30.9.1909, 4.

He [tytöt] aikovat uhrata ihanan nuoruutensa ajan luostarin synkkien muurien sisään. Mikä kohtalo heitä siellä odottaa, on itsestään selvää. Yksi sinne wiedyistä¹¹⁷ tytöistä onkin jo – kuollut. Hänen kuolemansa on hämärään peitetty, kertoo venäläinen Retsch lehti. Sellaista synkkää tulevaisuutta kohti nuo tytöt lähtewät. Täytyy surkutella heidän kohtaloaan jo edeltäpäin.¹¹⁸

Raja-Karjala julkaisi syksyllä 1910 lyhyen uutisen, jonka mukaan Kiprian oli värvännyt Salmin Karkusta tyttöjä Krasnostokin nunnaluostariin vakuutellen heidän olevan hyvä olla siellä. Lehti kuitenkin totesi luostarista palanneiden tyttöjen samoin kuin sieltä kotiin kirjoittaneiden kertoneen ”aivan toista”.¹¹⁹

Vuotta myöhemmin Laatokka kertoi Möntsölästä viedyn väkisin kaksi noin 14-vuotiasta tyttöä Krasnostokiin. Samassa uutisessa todettiin lisäksi Salmista viedyn neljä tyttöä.¹²⁰ Uutisen johdosta Viipurin hengellinen konsistori haastoi Kiprianin aloitteesta Laatokan vastaavan toimittajan, Jaakko Laurilan, oikeuteen. Sortavalan raastuvanoikeuden kesällä 1912 tekemän päätöksen mukaan tämä ei ollut voinut ”toteennäyttää, eikä edes tehdä riittävästi todennäköiseksi kirjoituksessa esitettyjä väitteitä”. Laurila tuomittiin 200 markan sakkoihin sekä korvaamaan kantajan oikeudenkäyntikulut.¹²¹

Oikeudenkäynnin aikana Laatokka keskittyi kritisoimaan (väitettyä) rajakarjalaisneitojen kouluttamista ”venäläistäjiksi”. Tammikuussa 1912, otsikolla ”Wenäläisen seminaarin perustaminen Karjalaan”, lehdessä ilmoitettiin erääseen aunuksilaiseen munkkiluostariin lähelle Salmin rajaa perustettavan seminaarin, joka valmistaisi opettajia Raja-Karjalan venäjänkielisiin kouluihin. Seminaarin opettajat tulisivat Krasnostokista.¹²² Saman vuoden keväällä Laatokka esitti asiasta toisenkin version. Lehti kertoi Kiprianin ”useamman vuoden ajan”¹²³ säännöllisesti toimittaneen rajakarjalaisia tyttöjä Krasnostokiin, jossa heistä oli tarkoitus kasvattaa opettajia rajakarjalaisiin kouluihin. Lehden mukaan tämä oli yritys tehdä ”Karjalan omista lapsista” venäläistyttäjiä.¹²⁴ Syksyllä 1912 Laatokka kertoi Salmin Manssilasta kaksi vuotta ai-

¹¹⁷ On epäselvää, oliko kyseessä rajakarjalainen neito.

¹¹⁸ Pekka, ”Pientä pakinaa”. Laatokka 9.10.1909, 3.

¹¹⁹ Raja-Karjala 30.11.1910, 2.

¹²⁰ Laatokka 12.9.1911, 2 (”Möntsölän tyttöjä väkisin luostariin”).

¹²¹ Laatokka 2.7.1912, 4.

¹²² Laatokka 16.1.1912, 2.

¹²³ Nähtävästi ensimmäinen salmilaistyttyö lähti Krasnostokiin syksyllä 1908. Raja-Karjala 6.11.1910, 3.

¹²⁴ Laatokka 21.5.1912, 2 (”Wenäläistyttäjiä Karjalan omista lapsista”).

emmin Krasnostokiin lähteneen Tatjana Juvosen palanneen keuhkotautisena kotikyläänsä ja kuolleen pian sen jälkeen. Ennen kuolemaansa hän oli lehden mukaan kertonut muidenkin luostariin menneiden tyttöjen sairastuneen sielä.¹²⁵ Luostari- ja seminaarihakkeet päättyivät Kiprianin kuolemaan ja ensimmäiseen maailmansotaan.¹²⁶

Laatokan loppuarvio Kiprianista

Huhtikuussa 1913 edelliskuussa apulaispiispaksi vihitty Kiprian vieraili Sortavalassa, joka oli hänen sijoituspaikkansa. Laatokka kertoi tapahtumasta pääosin asiallisesti. Piispan jumalanpalveluksessa pitämä opetuspuhe, jossa tämä painotti kristillistä rauhaa ja rakkautta mutta lisäsi taistelun olevan tarpeen silloin, kuten kyseessä on kirkon etu, sai lehden kuitenkin varpailleen. Se kommentoi lisäystä toteamalla, että ”kaikesta päätellen” tällä tarkoitettiin ortodoksisen kirkon papiston suhdetta muihin uskontokuntiin, ”mahdollisesti myöskin suhtautumista sellaisten henkilöiden toimintaan, jotka eivät kaikissa tapauksissa hyväksy kr. kat. kirkonmiesten nykyaikaista, uskonnollisten asiain ulkopuolelle menewää vaikutusta”.¹²⁷

Tammikuussa 1914 Viipurin hengellinen konsistori lähetti Kiprianin aloitteesta Raja-Karjalan papistolle kiertokirjeen, jossa papistoa ja kirkollisten koulujen opettajia kehoitettiin antamaan tukea ja apua Karjalan Veljeskunnan sisälähetystyöntekijöille,¹²⁸ munkkidiakoni Varsonofille, kiertokoulunopettaja Nikolai Harmaiselle ja Ivan [Johannes] Karhapäälle sekä heitä avustavalla

¹²⁵ Laatokka 26.9.1912, 2 (”Krasnostokin luostariin wiedyistä tytöistä taas yksi kuollut”).

¹²⁶ Vielä 27.3.1914 *Finlands Allmänna Tidning* tosin ilmoitti pyhän synodin päättäneen kustantaa naisluostarin Länsi-Kannaksen keskiosaan, Lounatjoelle (”Det Heliga Synodens beslutning”). Vrt. Dixon 2004, 57.

¹²⁷ Laatokka 3.4.1913, 2 (”Piispa Kypriaano saapunut Sortawalaan”).

¹²⁸ Nimityksellä tarkoitettiin kiertävän ortodoksisen uskonnon opettajan tehtävää.

munkkidiakoni Isaakille.¹²⁹ Laatokan mukaan papisto ja opettajat olivat suhtautuneet sisälähetystyöntekijöihin kylmäkiskoisesti, minkä johdosta Kiprian oli uhannut papistoa tarkemmin määrittelemättömillä toimenpiteillä, mikäli suhtautuminen ei muuttuisi.¹³⁰

Raportoidessaan piispa Kiprianin keväällä 1914 tekemästä tarkastusmatkasta Raja-Karjalaan Laatokka esitti toivomuksen, että jokaisessa seurakunnassa kansa muistaisi olevansa suomalaisia. Kiprian ja ”venäläistyttäjät” lupasivat kyllä kaikkea aineellista hyvää, mutta heihin ei voinut eikä pitänyt luottaa: ainoa mikä ei pettänyt, oli suomalainen kansallisuus.¹³¹

Kiprianista julkaisemassaan nekrologissa Laatokka aluksi kehui Kipriania sanoen tämän toiminnan alkaessa tuntuneen kuin ”häneestä olisi saatu [Raja-Karjalaan] henkilö, joka ryhtyy kansan omalla kielellä syventämään sen uskonnollisia käsityksiä”. Tämä tuntemus osoittautui lehden mukaan vääräksi. Kiprianista tuli innokas venäläistyttävä; vaikutti jopa siltä ”kuin hänen käsissään olisi ollut koko venäläistyttämistyön johto”. Lehti väitti myös, että Kiprian oli ”kiihkomielinen ortodoksi ja suvaitsematon kaikkia muita uskontokuntia kohtaan” ja päätti arvionsa toteamalla Kiprianin olleen kyllä lahjakas, mutta ”meidän kannalta” käyttäneen leiviskänsä väärin.¹³²

¹²⁹ Karjalan Veljeskunnan sisälähetystyötä oli alettu suunnitella keväällä 1909, jolloin pyhän synodin asettama komitea esitti Karjalaan lähetettäväksi kiertäviä katekeettoja sekä Suomeen perustettavaksi opettaja- ja kanttorikouluja valmistamaan työntekijöitä Suomen karjalaispitäjiin. Suunnitelmat eivät pääosin toteutuneet. Karhapää oli jo tätä ennen toiminut Karjalan Veljeskunnan ja nähtävästi myös PSHV:n sisälähetystyöntekijänä erityisesti Pohjois-Karjalassa. Pirinen 1980, 109. Ks. myös Björn 2006, 139. *Karjalan Lehden* (24.2.1914, 3–4, ”Kreikkalais-katolinen ’lähetystyö’ Raja-Karjalassa”) mukaan Varsonofi oli kotoisin Pietarin kuvernementista ja osasi suomea vain muutaman sanan. Harmainen oli kotoisin Räisälästä ja nähtävästi tunsikin Kiprianin ennestään (ks. Laatokka 4.7.1912, 2). Hän ei tietävästi ollut osallistunut poliittiseen toimintaan, mutta oli lehden mukaan ”wieläkin innokkaampi yleiswenäläisen politiikan ajaja kuin Karhapää kansanaan”. Vuoden 1914 lopulla Viipurin hengellinen konsistori määräsi Harmaisen ortodoksisten kirkollisten koulujen opettajaksi Valkealan, Kotkan ja Haminan seurakuntiin. *Etelä-Suomi* 10.12.1914, 2.

¹³⁰ Laatokka 17.2.1914, 2 (”Eräs kreikk. katolisen konsistorin paimenkirje. Kypriano kantelemassa konsistorille”).

¹³¹ Laatokka 23.5.1914, 2 (”Piispa Kyprianon matka”).

¹³² Laatokka 2.7.1914, 2 (”Piispa Kypriaano”).

Johtopäätökset

Tarkastelluissa kolmessa lehdessä, Aamun Koitossa, Karjalaisten Pakinoissa ja Laatokassa, kieli ja kansallisuus liitettiin vahvasti toisiinsa. Kaikissa lehdissä puhui modernisaatiota tavalla tai toisella ajanut eliitti, papit, opettajat ja kansallisuusaktivistit, joka puhuen kansan nimissä halusi opettaa kansalle, mitä sen tuli ajatella kansallisuudesta ja ortodoksisuudesta ja miten.¹³³ Tämä eliitti, erityisesti Karjalaisten Pakinoiden ja Laatokan kirjoittajat, näyttää olleen kiinteässä yhteydessä keskenään ja puhuneen tosiasiaa enemmän toisilleen kuin kansalle. Tähän viittaavat lehtien käyttämä tyyli (kuten kansan kritisointi ja etäisyyden ottaminen), keskinäiset lainaukset, kirjoitusten ”kierätyt” ja kommentointi sekä se, että osa eliitistä kirjoitti molempiin lehtiin, jotkut myös Aamun Koittoon.

Lehdistä Aamun Koitto rakensi suomalais-ortodoksisista identiteettiä antamalla ymmärtää, että hiippakunnan johto oli suomenkielisen jumalanpalveluselämän ja kirkollisen valistustyön kehittämisessä samoilla linjoilla ”meidän” kansamme. Jopa kirkollisten tai niin sanottujen pienten lasten koulujen kielikysymyksessä, jossa lehti asettui vastustamaan niin venäjää oppiaineena kuin lasten yleistä opettamista venäjäksi, lukijoille vakuutettiin, että Sergei ja Kiprian olivat valmiita tekemään ”meille” myönnytyksiä. Tämä asioiden representoiminen johtui nähtävästi siitä, että lehti asetti uskonnon kielikysymyksen yläpuolelle: myös suomea puhuva saattoi olla ortodoksi. Uskonnon ja kielen erottaminen antoi mahdollisuuden luoda Sergeistä ja Kiprianista moniulotteisempi kuva kuin kahdessa muussa lehdessä. Kirkonmiehet eivät olleet yksiselitteisesti ”venäläistyttäjiä”, vaan joskus ”oikein” ja joskus ”väärin” toimivia (suomalaisen) ortodoksisen identiteetin rakentajia.

Karjalaisten Pakinoita, joka keskittyi Venäjän Karjalaan, nosti sekin aluksi esille koulujen ja jumalanpalvelusten kielen. Lehti kuitenkin yhdisti kielen kansallisen, ei uskonnollis-kansallisen, identiteetin rakentamiseen todistellensa, että karjalaiset Venäjän Karjalassa puhuivat tosiasiaa suomea ja että heitä oli siksi valistettava suomen kielellä. Taustalla oli näkemys Venäjän taloudellisesta ja sivistyksellisestä takapajuisuudesta: taloudellinen ja kulttuurinen kehitys toteutuisi vain Suomen yhteydessä. Siksi valistuskieleinä tuli olla suomi. Kun valistusta tuolloisessa tilanteessa ei ollut mahdollista erottaa kirkosta ja kun venäjänkielinen kirkollinen toiminta oli mielikuvien

¹³³ Vrt. Stark 2006, 15, 17.

tasolla helpointa yhdistää ”venäläisyyteen”, Kiprianista tehtiin ”suurvihollinen”, josta kirjoittamalla lehti kertoi lukijoilleen, mikä oli oikea ja mikä väärä etninen identiteetti.

Laatokalle, jonka yhteys ortodokseihin ja etnisiin karjalaisiin oli etäisempi kuin kahden muun lehden, keskeisintä Kipriania koskevassa kirjoittelussa oli ortodoksisuuteen samastetun venäläisen identiteetin rakentamismahdollisuuksien torjuminen, eritoten Salmassa, joka lehdessä – ja osin myös Aamun Koitossa – nostettiin esimerkiksi ”väärästä” kansallisen identiteetin rakentamisesta. Laatokan kantavat voimat, luterilaiset karelianistit, loivat kirjoituksillaan kuvaa karjalaisista (salmilaisista) ”tosiasiallisesti” suomalaisina, joita Kiprian yritti pakolla saada unohtamaan ”oikean”, suomalaisen, identiteettinsä. Jotta lukija ymmärtäisi Kiprianin toiminnan ”todellisen” luonteen, hänestä käytettiin toistuvasti termiä ’venäläistäjä’ ja hänen toimintaansa kutsuttiin ’venäläistytämiseksi’. Lukijan oletettiin käsittävän, että molemmat määreet ilmensivät vihamielisyyttä Suomea (Karjalaa) ja suomalaisia (karjalaisia) kohtaan. Sekä Laatokka että Karjalaisten Pakinoita myös vihjasivat Kiprianin olevan päätekijä Karjalan ”suomalaisia” ja suomalaisuutta uhkavassa kirkollis-poliittisessa salaliitossa. Kritisoidessaan Kiprianiin yhdistettyjä koulu- ja luostarihankkeita Laatokka loi lisäksi kuvaa Raja-Karjalasta suomalaisena maaperänä, jota tuli puolustaa ”vierailta” instituutioilta.

Lähteet

Aamun Koitto (AK) 1896–1907, 1921
 Etelä-Suomi 1914
 Finlands Allmänna Tidning 1914
 Karjalaisten Pakinoita (KP) 1906–1909
 Karjalan Lehti 1914
 Laatokka 1906–1914
 Raja-Karjala 1908, 1910
 Östra Finland 1908

Kirjallisuus

Björn, Ismo

2006 Tuupovaaran historia. [Ilomantsi. Ilomantsin ja Tuupovaaran historiatoimikunta.]

Borodkin, M. M.

1915 Antoni, arhiepiskop Finljandski i Vyborgski. Gelsingfors. Finljandskoj Gazety.

Boxström, Bruno

1898 ”Hengellistä lukemista Suomen kreikkalais-katoliselle väestölle” eli Pyhien Sergein ja Hermanin Veljeyskunnan synty ja toiminta. – Teologinen Aikakauskirja 3:3. 176–180.

Dixon, Simon

2004 Sergii (Stragorodskii) in the Russian Orthodox diocese of Finland: apostasy and mixed marriages. – Slavonic and East European Review 82:1. 50–73.

Gatrell, Peter

2006 Modernisation strategies and outcomes in pre-revolutionary Russia. – Markku Kangaspuro & Jeremy Smith (toim.), Modernisation in Russia since 1900. Studia Fennica Historica 12. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 21–37.

Hirvonen, Timo

2018 Selvällä suomen kielellä. Aamun Koitto kansallisen kielipolitiikan asialla. – Ortodoksia 58. 7–35.

Hämynen, Tapio

1993 Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940. Historiallisia Tutkimuksia 170. Helsinki. Suomen Historiallinen Seura.

1995 Suomalaiset, venäläiset ja rajakarjalaiset. Kirkko- ja koulukysymys Raja-Karjalassa 1900–1923. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja 17. Joensuu. Joensuun yliopisto.

Härkönen, Iivo

- 1926 Karjalan heimotyö. Wienan Karjalaisten Liiton ja Karjalan Sivistysseuran toimina vuosina 1906–1926. Karjalan Sivistysseuran julkaisuja XXXII. Helsinki. Karjalan Sivistysseura.

Jokinen, Arja et al.

- 2008 [1993] Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere. Vastapaino. 17–47.

Jokinen, Vuokko

- 1976 Kreikkalaiskatoliset seurakuntakoulut Laatokan Karjalassa 1883–1917. – Ortodoksia 26. 74–99.

Keynäs, W[asili]

- 1938 Kyprianus venäläistytämistyön johtajana Suomessa ja Itä-Karjalassa. – Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 29. 76–119. (Painettu 1940)

Laasonen, Pentti

- 1972 Vuonna 1905 Venäjällä annetun uskonnonvapauslain vaikutus Suomen ortodoksisessa kirkossa. – Ortodoksia 21. 106–123.

Laitila, Teuvo

- 2004 Uskon luotsi. Sergei Okulov Suomen ortodoksien vaiheissa. Kuopio. Aamun Koitto.

Liikanen, Ilkka

- 1995 Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Historiallisia Tutkimuksia 191. Helsinki. Suomen Historiallinen Seura.

Loima, Jyrki

- 1999 Esipaimen siunaa. Suomen ortodoksiset piispat 1892–1988. Kuopio. Pyhän Sergein ja Hermanin Veljeskunta.

Merikoski, K[aarlo]

- 1939 Taistelua Karjalasta. Piirteitä venäläistytämistyöstä Raja-Karjalassa tsaarinvallan aikoina. Helsinki. Valistus.

Merras, Olavi

- 1985 Pyhittäjäisien perintö. Pyhän Sergein ja Hermanin Veljeskunta 1885–1985. Kuopio. Pyhän Sergein ja Hermanin Veljeskunta.

Okulov, S[ergei]

1934 [1888] Suomen ortodoksisen kirkon tila 1800-luvulla. – Ortodoksia 1. 3–18.

Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen

2009 Kurssi kohti diskurssia. Tampere. Vastapaino.

Piiroinen, Petri

1991 Ortodoksinen julkaisutoiminta 1780–1980. Historiallinen katsaus ja bibliografia. Joensuu. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.

Pirinen, Kauko

1980 Johannes Karhapää. – Irma Hakamies et al. (toim.), Doksologia. Juhlajulkaisu isä Erkki Elias Piiraiselle - - 14.11.1979. Joensuu. Ortokirja. 101–115.

Purmonen, Veikko

1980 Piispa Kiprian ja Karjalan Veljeskunta. – Irma Hakamies et al. (toim.), Doksologia. Juhlajulkaisu isä Erkki Elias Piiraiselle - - 14.11.1979. Joensuu. Ortokirja. 117–128.

Ranta, Raimo

1997 Vienankarjalaisten liitosta Karjalan sivistysseuraksi v. 1906–1922. Tampere. Omakustanne. (Historiikin viitteet ja ortodoksisten pappien nimet ovat osin virheellisiä.)

Savino, Giovanni

2018 A reactionary utopia. Russian Black Hundreds from autocracy to fascism. – Marlene Laruelle (toim.), Entangled far rights. A Russian-European intellectual romance in the twentieth century. Pittsburgh. Pittsburgh University Press. 31–44.

SES

1942 Sortavalan Evankelinen Seura. Piirteitä sen synnystä, kehityksestä ja toiminnasta v:na 1890–1940. Sortavala. Sortavalan Evankelinen Seura.

Setälä, Voitto et al.

1983 Voitto Setälä, Hannes Sihvo & Senni Timonen, Iivo Härkönen, karjalainen heimomies. Lappeenranta. Karjalan Kirjapaino.

Simon, Gerhard

1969 Antonij Vadkovskij, Metropolit von St. Petersburg (1846–1912). – Kirche im Osten 12. 9–32.

SS

1930 Sortavalan seminaari 1880–1930. Helsinki. Valistus.

Stark, Laura

2006 Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. – Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 9–46.

Verner, Andrew

1990 The crisis of Russian autocracy. Nicholas II and the 1905 revolution. Princeton. Princeton University Press.

Vituhnovskaja, Marina

2001 Cultural and political reaction in Russian Karelia in 1906–1907. State power, the Orthodox Church, and the “Black Hundreds” against Karelian nationalism. – *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 48:1. 24–44. [Artikkelissa kirjoittajan sukunimi on englantilaisittain Vitukhnovskaya.]

2004 Itä-Karjala Venäjän yleisvaltakunnallisessa politiikassa 1906–17. – *Historiallinen*

Aikakauskirja 102:3, 374–383.

Abstract

Teuvo Laitila, “Now I was able to hear the divine word as if from the mouth of God.” Reconstruction of Finnish Orthodoxy and Finnish national identity by the critique of the hieromonk and bishop Kiprian, 1905–1914

The article shows how the ecclesiastical activities of the monk and later bishop of Sortavala, Kiprian (d. 1914), auxiliary to Sergiy, Orthodox archbishop of Vyborg and all Finland, aroused critical interpretations that contributed to the construction of Finnish-language Orthodoxy and Finnish nationalism. The sources analysed here are the Orthodox magazine *Aamun Koitto* (1896–1907), the mouthpiece of the Archangel Karelian national activists, *Karjalaisten Pakinoita* (1906–1909), and the newspaper published by the Sortavala-based Lutheran nationalists, *Laatokka* (1882–1914). In all these papers, the speakers represented the literate elite, mostly priests, schoolteachers, or journalists. Their writing thus tells more about the elite ideals than about grass-root nationalism. All three also occasionally quoted each other, thus creating an image of a ‘common front’.

As representative of the Finnish Orthodox diocese, *Aamun Koitto's* main interest was religious. Because the Orthodox in Finland were a tiny majority (less than two percent of the population, divided into a Karelian majority and a Russian minority), the magazine strived to establish Orthodoxy as an 'accepted' religion in the predominantly Lutheran Finland. However, it fought only for the 'Finnish' Orthodox, ignoring Finland's Russians. On the one hand, the magazine tried to convince its readers that Kiprian favoured Karelians and the construction of Finnish-language Orthodoxy. With this view, *Aamun Koitto* argued that the archbishop and his auxiliary supported the use of Finnish in liturgy, domestic mission, and other educational projects. When, around 1907, conservative elements were reinforced in Russia, *Aamun Koitto* stepped back but never fully dismissed the hierarchs. Rather, the magazine implied that they had (temporarily) taken a wrong course but would in the end return on the 'right' track.

Karjalaisten Pakinoita, representing the Archangel Karelian merchants and political activists, many of them living in Finland and supported by (Lutheran) Finnish nationalists, at first advocated the turning of Archangel Karelia (in Finnish, Viena) into a Finland-oriented territory. In the background was the notion that Russia was a backward country and that the development of Archangel Karelia was possible only in connection with Finland. Therefore, *Karjalaisten Pakinoita* tried to convince its readers of the necessity of Finnish schools and Finnish economical contacts. Kiprian, in turn, claimed that the success of the region depended on its close contacts with Orthodoxy and Russia as the guarantor of 'true religion'. When he started to advocate Russian-language ecclesiastical schools (in place of the Finnish 'profane' schools), *Karjalaisten Pakinoita* dubbed him *the enemy of all things Karelian*, a 'Russificator' who threatened to impose a wrong national identity on the (Archangel) Karelians. Hence, most of what the magazine wrote of Kiprian, can be understood as attempts to make the Archangel Karelians accept the journal's view that they were in fact 'Finns', not Russians or subjects of Russia, as Kiprian suggested. The same holds for *Laatokka*, which represented a more Finnish, and more Lutheran, view of nationalism. According to the newspaper, Karelians were Finns, because despite their 'wrong' religion, they (allegedly) spoke Finnish, not a Karelian language or dialect. Therefore, they belonged to the Finnish nation, and when Kiprian and Sergiy argued otherwise, they were 'enemies of the people'. The magazine fiercely attacked Kiprian's activities in founding ecclesiastical schools in Karelia, his plans to establish a convent in Karelia, and his efforts to educate Orthodox Karelian teachers in a Russian seminary (and not in Sortavala, where a teacher seminary was established in 1880 for Lutherans and Orthodox alike). Hence *Laatokka* represented an aggressive form of Finnish, Lutheran-tinged nationalism, which it also wanted to 'plant' in its readers by slandering Kiprian beyond any reasonable claims.